

drabblrikan

Nevopan palla marro buttipa dran Frantzwagner kettanepa

*Menn pakkrar forr kavva
berscht ta vunschrar Domenne
sassaren je horrta Latcho
Vinatta ta je Loschano ta
Sasto Nevo Berscht 2021*

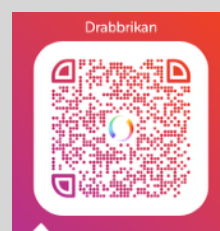
*Vi tackar för det gångna året
och önskar Er alla en riktigt
God Jul och ett
Gott Nytt Hälsosamt År 2022*

I detta nummer:

Sid 3	- Om Drabbrikan
Sid 4-8	- Nevopan - Nyheter
Sid 9-11	- Isidor Flodströms frågelista om "tattare" 1917... – Sebastian Casinge
Sid 12-14	- Den kinesiska akrobatfamiljen Jum Sang - av Hans Gyllenbäck-Berg
Sid 15-27	- Kriminalpolisen i Malmö "tattar"-registrering 1935 - av Arvid Bergman & Jon Pettersson
Sid 17-23	- Om namnskicket bland resande i äldre tider - av Bo Lindwall
Sid 31-36	- Resande i Justitiekanslersämbetets fånglistor 1750-1800 – av Bo Lindwall
Sid 37-40	- Heymowskis teser om resande vs. DNA-forskning – av Arvid Bergman
Sid 41-43	- Ett intressant fynd i Eilert Sundts arkiv – Vad är romanispråket? av Jon Pettersson
Sid 44	- Om Frantzwagner Sällskapet

Drabbrikan, Frantzwagner Sällskapet, Åsögatan 140, 116 24 Stockholm.

Omslagsfoto	Jon Pettersson
Ansvarig utgivare	Arvid Bergman
Redaktörer	Jon Pettersson & Arvid Bergman
ISSN 2003-6256	Swish 123 071 64 64

Om Drabbrikan

Vårt första nummer av Drabbrikan publicerades i december år 2016 och utvecklades då från ett nyhetsmejl som gått ut sedan 2013. Under de senaste tre åren har antalet artiklar, skribenter och läsare konstant ökat. I våra senaste mätningar har vi noterat antalet läsare till omkring tretusen per nummer.

Vår grundidé är att Drabbrikan ska vara kostnadsfri och fullt tillgänglig via webben. Det ska inte ställas varesig fysiska, ekonomiska eller andra krav på den som önskar att ta del av dess innehåll. Drabbrikan ska vara fullt tillgänglig för alla som önskar att ta del av det vi skriver. Man ska själv kunna avgöra när och var man tar del av Drabbrikan. Det digitala formatet .pdf kräver inte några kostnadskrävande program. Drabbrikans format är A4 och tillsammans med våra tillämpade teckenstorlekar den läsbar direkt på de flesta smartphones, läsplattor och datorer. A4-formatet är standard för utskrifter vilket innebär att den som önskar och har utskriftsmöjligheter också kan skriva ut enskilda artiklar eller Drabbrikan som helhet. Vi strävar efter att texterna ska vara skrivna på en svenska som medför bred mottaglighet och innehållet ska vara populärvetenskaplig samt kunskapshöjande. Innehållet ska vara kopplat till källor och dokumentation som också ska anges i respektive artikel. Vi tar sikte på att presentera en nyanserad bild över vår minoritets historia i Sverige och tillrättalägga felaktigheter som återges i berättandet av vår minoritets historia. Detta för att därigenom avdramatisera vanföreställningar om oss samt att skapa förutsättningar för individer inom vår minoritet att få kunskap om sin historia. Då för att man liksom individer ur många andra folkgrupper ska kunna känna stolthet över sin bakgrund och vem man är.

Redaktionen för Drabbrikan

Arvid Bergman & Jon Pettersson

Restriktionernas återkomst – ovisshetens tid

Kära läsare,

Vi går nu in i vårt sjätte utgivningsår när år 2021 löper mot sitt slut och vi ser med blandade känslor fram emot vårt kommande år. De gångna året har för många av oss varit besvärligt och ställt så många av oss inför prövningar. Människor har på olika sätt drabbats till följd av pandemin. Att bedriva ett redaktionellt arbete kan i detta tyckas vara en enkel sak, men även detta har varit tunggrott. När vi i höst började se en ljusning och finna energi då allt verkade bli lättare – då blev vi plötsligt tagna på sängen av en ny våg. Nu har vi fått nya restriktioner och inskränkningar i våra liv och detta just som julen står för dörren.

När vi blickar tillbaka kan vi i vart fall konstatera att vi åstadkommit många viktiga saker under året. Vi har deltagit vid många viktiga sammanhang, såväl nationellt som internationellt. Våra företrädare har deltagit vid ett stort antal samrådsmöten med myndigheter. Allihop på distans via digitala plattformar som Zoom, Skype och Teams, för att nämna några. Frågor som vi kontinuerligt har lyft fram är att vi efterfrågar satsningar på svensk romani, bättre möjligheter att bevara och främja vår kultur samt inte minst att synliggöra vår historia. Med andra ord just det som vi fokuserar på här i Drabbrikan. Vår uppfattning är att landets skolbarn knappt känner till att vår folkgrupp har funnits i landet sedan århundraden och varit en del av samhället. En gång för längesedan invandrade våra förfäder. Det var en tid då det inte fanns någon integrationspolitik eller hänsyn till det annorlunda. Trots det har vi idag kvar, åtminstone fragment, av våra förfäders språk och kultur. Det är säkerligen inte alla som tycker det är värt att bevara, men det tycker vi på Drabbrikan. Därför lägger vi ner stora ansträngningar för att sprida de kunskaper vi har. Mestadels bygger vårt arbete på ideellt engagemang där vi alla uppoffrar stora delar av vår tid för att tillgängliggöra och förmedla kunskap och forskningsfynd.

I början av nästa år kommer vi att tillgängliggöra resultaten av ett oerhört omfattande källforskningsarbete. Bo Lindwall har gått igenom många tusentals sidor avseende anhängna personer under en period på 50 år. Han har då listat alla potentiella resandeanfäder han stött på. Materialet är ovärderligt för den som vill forska vidare på anor och händelser som rör vår nordiska romani-historia eftersom listorna innehåller direkta hänvisningar till tusentals rättsliga handlingar och händelser. Missa inte detta!

Med detta önskar vi alla våra läsare en God Jul och ett Gott Nytt År 2022,

Redaktionen

Den 27 - 30 september 2021 ägde i Bryssel och på sociala medier ett evenemang rum som heter **Romani Week**, på romani "Romano Kurko". På svenska kan det översättas till Romska veckan. Evenemanget är i regel årligt återkommande och arrangeras av Europaparlamentet tillsammans med ett antal olika organisationer som arbetar med olika frågor som rör den romska minoriteten.

Årets upplaga av denna stora internationella konferens utmärktes av framförallt två saker. Den första egenheten var att konferensen på grund av pandemirestriktioner i år hölls på distans genom digitala plattformar och sociala medier. Konferensens olika delar bestod av såväl förinspelade tal som workshops som hölls i Zoom och som kunde följas i realtid genom direktsändning på Facebook. Den andra egenheten var att Frantzwagner Sällskapet deltog i arrangerandet av årets Romani Week och jag var utsedd att representera Sällskapet i detta arbete. Detta betyder att Sällskapet logga finns med på all marknadsföring och att vi har tagit ytterligare ett steg ut på den internationella arenan.

I Drabbrikan nr 21 skrev jag om en annan stor EU-konferens som hette "14th European Platform for Roma Inclusion". Den arrangerades av Europeiska kommissionen. Den nu aktuella konferensen "Romani Week" är alltså något annat och arrangeras av bl.a. Europaparlamentet. Förutom att bägge konferenserna arrangerades av EU-organ har de ytterligare några gemensamma nämnare. Liksom European Platform for Roma Inclusion syftar Romani Week till att belysa, diskutera och försöka åtgärda

den svåra sociala och ekonomiska situation som är verklighet för många människor tillhörande den romska minoriteten i framförallt vissa av EU:s medlemsländer, men även i de västra delarna av Balkanhalvön samt i Turkiet.

Bekämpandet av antiziganismen och dess uttryck var också ett särskilt ämne som diskuterades på båda konferenserna. På Romani Week gick antiziganismen som en röd tråd genom alla konferensens diskussionsämnen.

För Frantzwagner Sällskapet del började det hela på riktigt i juni 2021, då vi deltog i ett samordnings- och planeringsmöte. Mötet hölls via Zoom. Mötet och mycket av det praktiska leddes av Marius Tudor, som är en romsk man från Rumänien som arbetar som sekreterare åt en EU-parlamentariker från Tyskland, nämligen vår vän Romeo Franz, som tillhör den romska grupp som kallas sinti. Vi som deltog i mötet var ett antal romska människorätsaktivister som tillhör en rad organisationer från ett flertal länder i Europa. Detta första möte följdes sedan av flera planeringsmöten under sommaren och hösten, fram till veckan före konferensen. Mötena fokuserade på att lägga upp arbetet inför och under konferensen; vem skulle hålla i vilken workshop, vilka ämnen skulle upp på dagordningen, vem eller vilka skulle bjudas in att tala, hur skulle man marknadsföra konferensen och skulle man direktsända hela konferensen på Facebook? En viktig aspekt var hänsynen till deltagarnas säkerhet.

Frantzwagner Sällskapet höll inte i någon egen workshop denna gång, däremot bidrog vi till genomförandet och innehållet då andra organisationer arrangerade sådana aktiviteter. Jag deltog å Sällskapetets vägnar vid i stort sett varje samordnings- och planeringsmöte. Utifrån våra interna diskussioner bidrog vi med synpunkter och idéer. Jag framförde våra synpunkter på samtliga områden konferensen rörde. Däribland allmänna mänskliga fri- och rättigheter, hågkomsten av Förintelsen, reproduktiva frågor, arrangerade äktenskap och tonårsäktenskap, barns rättigheter,

antiziganism och polisvåld, steriliseringar, modersmålsundervisning, språkrevitalisering, bevarande och utvecklande av romska kulturtraditioner, rätten att undgå ofrivillig assimilering, identitetsfrågor, begreppsproblematisering och olika romska gruppers självbenämningar, kulturarvsfrågor, tvångsvård av barn, utbildning framförallt i skolan för romer och icke-romer i frågor som rör romsk kultur och dess plats i den allmänna europeiska kulturskatten. Trots att Frantzwagner Sällskapet i år inte höll i någon enskild workshop under själva konferensen Romani Week har vi deltagit i arrangerandet av helheten och förtjänat vår plats i marknadsföringen som en av arrangörerna.

Konferensen inleddes med en ceremoni i form av en förinspelad video med tal, sång och musik. Därefter handlade konferensens första dag om antiziganism och polisvåld, som är vanligt förekommande i Östeuropa. Liksom inledningsceremonin bestod den första punkten på dagordningen av förinspelat material, bl.a. i form av tal. Romeo Frantz har länge drivit frågan om att EU:s och dess medlemsstaters strategier rörande den romska minoritetens inkludering i samhället måste kompletteras med lagstiftning som tvingar EU-länder att förbättra romers livsvillkor och bekämpa antiziganismen. Romeo Franz betonade att underlåtenhet att agera skall kunna ge konsekvenser. Beträffande polisvåld diskuterades fallet Stanislav Tomáš, en romsk man som dog till följd av ett polisingripande i Tjeckien i år. En händelse som på flera sätt påminner om fallet George Floyd i USA. Till skillnad från i fallet med George Floyd, åtföljdes Stanislav Tomáš död inte av

någon särskilt omfattande utredning. Nästa punkt på konferensens dagordning handlade om näthat mot romer och hur man bemöter detta och dagen avrundades med en punkt om EU-ländernas anammande av egna nationella strategier för romsk inkludering.

Dag två på konferensen började med en diskussion om reproduktiva frågor och följdes av en annan som handlade om romska ungdomars delaktighet i beslutsfattandet kring antagandet av nationella strategier om romsk inkludering. Dagen avrundades med ett webinarium som kastade ljus över frågan om jämlikhet för romer i hälsofrågor beträffande Europas återhämtning och förmågan att återhämta sig till följd av covid-19.

Konferensens tredje dag inleddes med frågan om rättvisa för romer på klimat- och miljöområdet. Därefter följde diskussioner om romskt entreprenörskap med fokus på en ljusare framtid på västra delen av Balkan. Dagens sista punkt handlade om tvångsvård av romska barn. På eftermiddagen och kvällen ägde en prisutdelningsceremoni rum där man delade ut utmärkelsen "EU Award for Romani Integration in the Western Balkans and Turkey 2021 'Extraordinary People Promoting Equality through Employment'" (på svenska: EU:s pris för romsk integration på västra Balkan och i Turkiet 2021 "Extraordinära människor som främjar jämlikhet genom anställning").

Den fjärde och sista dagen började med en sändning av en dokumentär om romer från en viss plats i Rumänien, med fokus på deras liv och

omgivning. Nästa punkt på dagordningen var hågkomsten av Förintelsen. Dagen – och därmed konferensen – slutade med utläggningar om hur man kan finansiera arbeten med frågor som rör den romska minoriteten samt frågor som rör återhämtning från covid-19-pandemin.

Själv hade jag tagit ledigt från mitt ordinarie arbete under de fyra dagar som konferensen pågick. Jag följde eller deltog i nästan alla konferensens workshops och webinarier. Även de förinspelade talen och filmerna som ingick i programmet tog jag del av i realtid, antingen via Zoom eller via Facebook. Den enda gången jag inte kunde delta var då jag representerade Sällskapet i ett digitalt samrådsmöte med Skolverket. Konferensen tog upp många intressanta och viktiga frågor, men huvudsakligen låg fokus på socio-ekonomiska frågor och antiziganism. Väldigt lite utrymme gavs åt språkliga och kulturella frågor. Detta kanske beror på att EU:s arbete i förhållande till den romska minoriteten huvudsakligen är inriktat mot

sociala och ekonomiska frågor, medan Europarådet – som är en helt annan europeisk mellanstatlig organisation – behandlar frågor som rör minoriteters språkliga och kulturella rättigheter och situation.

Frantzwagner Sällskapet är stolta och glada över att ha kunnat vara delaktiga i detta viktiga evenemang och hoppas att vår ökande aktivitet på den internationella arenan kommer att leda till en bättre utveckling, dels för den romska minoriteten i hela världen och samhället i stort, och dels för att resande och svensk romani, den romska gruppen vi tillhör och den romani som vi talar, skall få större uppmärksamhet och ett rättmätigt erkännande av omvärlden. Sist men inte minst hoppas vi att vårt arbete leder till bättre relationer med alla våra medmänniskor.

Robert Brisenstam

Paneldeltagande i historieföreläsning

Den Berlinbaserade organisationen **European Roma Institute for Arts and Culture**, förkortat **ERIAC** (på svenska "Europeiska romska institutet för konst och kultur"), anordnar regelbundet föreläsningar på internet beträffande olika frågor som rör den romska minoriteten. Detta sker inom ramen för något som kallas "Second Course of Barvalipe Roma Online University 2021" (på svenska "Det romska Barvalipeuniversitetet online, andra kursen 2021"). På vissa romanivarieteter betyder *barvalipe* rikedom. Detta är i sin tur ett samarbete mellan **ERIAC** och **Central European University i Wien**. Föreläsningarna äger rum inom ramen för ett projekt som heter International Membership Engagement Initiative och hålls genom det digitala konferensverktyget Zoom. Varje föreläsning åtföljs av en paneldiskussion som leds av en moderator. Evenemanget direktsänds samtidigt på ERIAC:s

sida på Facebook, där hela inspelningen sedan går att se i efterhand.

Den 16 november 2021 hölls en sådan föreläsning av Britt-Inger Hedström Lundqvist, som är resande, fil. mag. i etnologi, sekreterare i föreningen RUNG samt ansvarig utgivare för magasinet DIKKO. Föreläsningen gick under namnet "Svensk resande/romsk historia från dåtid till nutid". Panelen bestod av Jan Selling, Lawen Mohtadi, Fred Taikon och jag. Moderator var Linda Lundqvist. Både föreläsningen och paneldebatten hölls på svenska och jag hade inbjudits av ERIAC som lärt känna både mig personligen och Frantzwagner Sällskapet som organisation vid andra evenemang.

Robert Brisenstam

Nyskrift om nationella minoriteten romers historia – i Dalarna

Som tidigare rapporterats i *Drabbrikan* har Region Dalarna under 2021 genomfört en förstudie om spår av den nationella minoriteten romer i landskapets historia. De nationella minoriteterna har sin status på grundval av sin långa historia i landet, just därför är det paradoxalt att så pass lite av historien är utforskad och allmänt känd. Kontakt mellan Region Dalarna och Frantzwagnersällskapet etablerades 2020 under arbetet med projektet "De resandes kulturarv". Utifrån den kunskapslucka som kunde konstateras tog Regionen beslut om att genomföra en förstudie som skulle sammanfatta kunskapsläget om en minoritets historia. Projektledare för förstudien blev Sebastian Casinge och i styrgruppen ingick en representant för Frantzwagner Sällskapet. Slutrapporten berättar bl.a. om de resandes närvaro i Dalarna sedan åtminstone 1622 och om den kalderash-romska gruppens resor i länet sedan 1870-talet.

Sebastian Casinge

Texten som följer på nästa uppslag är ett bearbetat utdrag ur rapporten som nyligen publicerats och finns att läsa som pdf på:

https://www.regiondalarna.se/contentassets/13b4d4efa6b3465896aca943ea93fcfc/romer-i-dalarna_webb.pdf

Isidor Flodströms frågelista om "tattare" 1917 och Bertil Lundmans rasbiologiska undersökningar i Dalarna

Vid en inventering av Dalarnas museums arkiv efter material som rör den nationella minoriteten uppmärksammades bland annat en frågelista från 1917. Frågelistan är sammanställd av statistikern Isidor Flodström och dess ämne är "tattare". Flodström (1856-1939) intresserade sig vid denna tid för antropologiska och rasbiologiska undersökningar vilket framgår i böcker som *Sverges folk* (1918) och *Skilda antropologiska typer inom Sveriges landsbygdsbefolkning* (1926). Gunnar Dalberg skriver i *Statlig rasforskning* att Flodström:

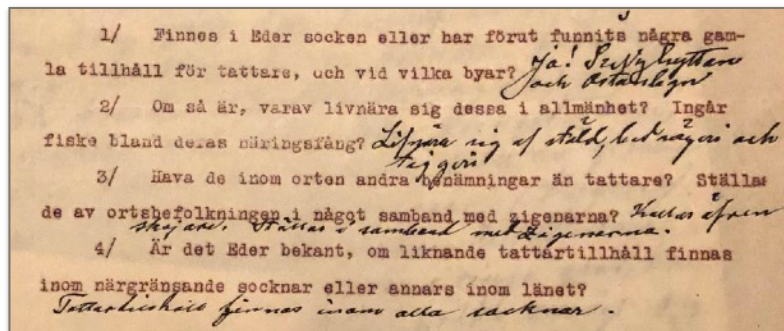
"redan 1915 i Ymer (sedan även i den ambitiösa publikationen Sveriges folk, 1918) med användning av Retzius-Fürsts arbete sökt ge geografiska konturer åt den svenska rasfördelningen. Tydligt ovetande om [Rasbiologiska] institutets arbete återkom han vid mitten av tjugotalet till Vetenskapsakademien med ansökan om medel. [...] Pengarna utföll inte och ett par år senare närmade han sig institutet. [...] Sin uppfattning byggde Flodström på synintryck från skolåldern, vilket bör innebära Hedemora. Hans upprop för rastypiska porträttbilder och geografiska forskning är lätt att avfärda som kuriosa, men han förefaller ha ägt ett anseende mått sakkunskap. Inspiration från Flodström kan också spåras i valhända försök från Statistiska Centralbyrån att avgöra förhållandet mellan finnar, svenskar och samer vid Torneå. Etiketteringen, hur omöjlig eller onödig den än blev till sina konsekvenser, var ett mål i sig."

Flodström var född i Hedemora i vars landsförsamling många resande levde, så han måste ha haft egna minnen att falla tillbaka på. Han titulerar sig i frågelistan byråchef i kungliga Kommerskollegium, men använde sig av sin hemadress i Stockholm och allt tyder på att det rör sig om en privat undersökning. Det rör sig om en liten studie: Flodström har antecknat att han skickade ut frågelistan till 18 kyrkoherdar (3 i Dalarna, 7 i Uppland, 1 i Gästrikland och 7 i Västmanland). Flera av de inkomna svaren är kortfattade och meddelar att inga "tattare" finns i den berörda församlingen. Men andra är mera utförliga, till exempel det från kyrkoherden Hans Danielsson i Folkärna:

"Med den ringa insikt jag har i antropologi är det svårt för mig att afgöra om några familjer här i orten med de vanliga namnen Karlsson, Kihlström, Lindberg, Söderström, Eklund m.fl. äro att räkna till tattersläktet. Af deras småväxthet, svarta hår, mörka hy och ansiktstyp i öfrigt att döma, synes det dock som vore de att räkna dit. De äro afkomlingar af hästbytare, som för några tiotal år sedan drefvo omkring i bygderna och alltid voro att finna på marknaderna. Sala stad var ju då en uppehållelseort för flera af dem, där de t.o.m. ägde gårdar."

I marginalen har Flodström noterat: "kallas allmänt 'små svarta skojar' i Dalarna." Gårdfarihandel sägs nu vara "deras vanliga, för att inte säga enda näringsfång. Annars bruka deras kvinnor och barn tigga." Kyrkoherde Danielsson skriver att familjerna inte kallas "tattare", än mindre identifieras de med "zigenare". "Men de räknas nog för att ha släktskap med eller tillhöra de förra. Illa tålda, hafva de ingen närmare gemenskap med sockenborna, sluta sig nära tillsammans och synas alla känna hvarandra, ingå äktenskap med hvarandra o.s.v."

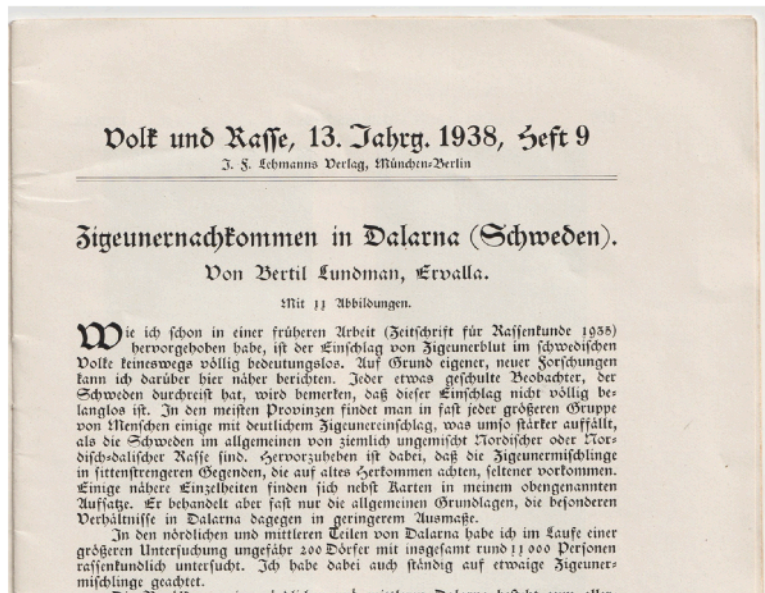
Hvad deras vandel angår, misstänkas de nog för stöld och oärlighet, men efter hvad jag vet, ha de icke kommit i konflikt med rättvisan." De är inte heller kända för slagsmål eller våldsamheter. Avslutningsvis sägs att "ifrågavarande tattare, hafva ett tillhåll i någon del af det närbelägna Grytnäs socknen".

I detta svar från Grytnäs församling sägs "tattare" bo i Nyhyttan och Östanbyn.
"Tattartillhåll finnas inom alla socknar."

I svaret från Grytnäs kyrkoherde sägs "tattare" bo i Östanbyn och Nyhyttan. "Kallas äfven skojare. Ställas i samband med Zigenarna." I Östanbyn var vid den här tiden Carl Jularbos föräldrar och syskon skrivna, men däremot återfinns inga resande skrivna i Nyhyttan. Det hela får sin förklaring i att kopparslagaren Johan Bergströms familj aldrig blev kyrkskriven i Grytnäs, trots att de levde länge i socknen och ägde hus. Släktforskaren Bo Lindwall har lyft familjen Bergström som exempel på hur resande kan saknas i folkbokföringen långt in på 1900-talet: "ett solklart fall där familjen egentligen enligt alla regler borde vara skriven men är det inte, förmodligen på grund av protester från kommunen." Det är endast genom sekundärkällor som deras närvaro kan beläggas. Flodströms frågelista tycks inte ha uppmärksamats tidigare.

Ett tiotal år senare gav Dalarnas fornminnes- och hembygdsförbunds antropologen och rasbiologen Bertil Lundman i uppdrag att utföra mätningar och fotograferingar av Dalarnas befolkning. Flodström var en uttalad förebild för Lundman (1899-1993) som tillägnade honom sin avhandling *Dala-allmogens antropologi*. Det finns med andra ord en röd tråd från Flodströms frågelista till Lundmans rasbiologiska mätningar på 1930-talet. Instrumenten som användes lånades från Rasbiologiska institutet och man beräknar att så många som 11000 personer mättes och fotograferades. Resultaten redovisades löpande i hembygdsförbundets årsskrift åren 1932-38, 1940 och 1946. I dessa texter berörs endast flyktigt inslag av "tattare" bland Dalarnas befolkning. Men Lundman använde sig av det insamlade materialet i andra sammanhang. 1935 publicerade han artikeln "Ein orientaliformes Rasselement der Schwedischen Bevölkerung" i *Zeitschrift für Rassenkunde*. Där diskuterar han "orientaliska" inslag i den svenska befolkningen och pekar ut "tattarnas" långa närvaro i landet som en möjlig förklaring. Artikeln är illustrerad med fotografier från folktypsundersökningen i Dalarna. Lundmans använde även sitt material i artikeln "Ziegunernachkommen in Dalarna" publicerad 1938 i den nazistiska rasbiologiska publikationen *Volk und Rasse*. Med "zigenaravkomlingar" syftade Lundman på "tattare" och deras ättlingar. Även i denna artikel avtrycks fotografier från undersökningarna.

Bertil Lundman användes sig av sitt material från Dalarna i bl.a. en artikel publicerad i den nazistiska rasbiologiska tidskriften *Volk und Rasse* 1938.

Lundman återkom till ämnet "tattare" i *Dala-allmogens antropologi* och *Dalarnas folk: Typer och härstamning*. I den sistnämnda står att läsa: "Tattare ha vi på ett par ställen, framför allt ej långt från Krylbo, dock i regel knappt så mycket att det stör. Med den bofasta befolkningen ha de dessbättre endast föga blandat sig. En del av de härboende tatterna äro som bekant musikaliska och spela ofta på dansbanorna."

Av Lundmans folktypsundersökning tycks primärmaterialet idag till stora delar vara förstört. I Dalarnas museums arkiv finns två kartonger med påskrift "Bertil Lundman Folktypundersökning 1932-1937" och fyra mappar "Folktyps-foton eller Rastypfoton". Uppgifter har gjort gällande att övrigt material från mätningarna finns i Uppsala universitetsbibliotek. Men vid kontroll har det visat sig att förutom en brevsamling och Lundmans bibliotek så tycks det väldiga fotomaterialet och Lundmans egna efterforskningar om rasbiologi ha slängts efter hans död 1993.

Sebastian Casinge

Gottfrid Söderström (f. 1886), sedermera kopparslagare och förtennare, fotograferad på Halls åkerbrukskoloni omkring 1898. I intagningshandlingarna uppger kommunalnämndens ordförande i Folkärna att "föräldrarna till gossen Joh. Gottfrid äro båda af s.k. tattersläkt, mycket fattiga och ha många barn. Fadren ligger nästan ständigt ute på resor och byter hästar". Gottfrid Söderström var ättling till bl.a. Peter Lorentz, Kristian Lind och Detlof Rosenberg.

Den kinesiska artistfamiljen Jum Sang

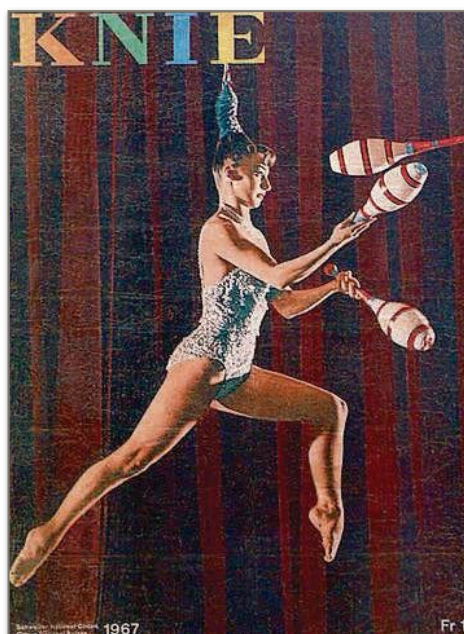
Hej alla Resandevänner

Jag hoppas att sommaren varit bra för Er alla, trots alla de problem vi nu har i samhället. Men som vi brukar säga "snart så kommer åter ljusare tider, även om dom kommer lite sent om sider, ty allting har sina rutiga och randiga skäl"

Denna gång tänkte jag berätta om en tid när reste vi tillsammans med den kinesiska akrobatfamiljen Jum Sang som var här i Sverige och uppträdde under några säsonger. Både dessförinnan och senare arbetade de vid olika cirkusar i Tyskland och Frankrike.

Truppen bestod av en pappa och mamma med deras tre barn. De arbetade med olika former av akrobatik och var oerhört skickliga. För den svenska publiken var deras konster av ett slag man aldrig tidigare skådat. Varje nummer som framfördes av den lilla familjetruppen hölls på en mycket hög nivå. Då både till klass och höjd.

Som avslutningsnummer gjorde hela familjen ett fantastiskt nummer. Man hade spänt en vajer högt uppe i luften och den löpte över halva Nöjesfältet. Ena änden var fäst högt uppe i en mast och vajern sluttade nedåt. Hela femmannatruppen klättrade upp i den höga masten. Alla hade de långa hårflätor, både föräldrar och barn. I hårflätorna hade de flätat in en slags anordning som fästes i vajern. Endast fäst i denna åkte de i hög fart hängande i den långa flätan, som var fäst i vajern, över nöjesfältet, en efter en. Detta var en sensation och mycket uppskattat avslut på föreställningen. Publiken skrek i entusiasm och förundran.

Circus KNIE's programblad anno 1967

Denna lilla familj levde, i våra ögon sett, ett mycket annorlunda liv. Många saker som dessa människor gjorde hade vi varken sett eller hört maken till tidigare. Deras livsstil gick ut på att de bodde i en liten cirkusvagn, deras mat bestod alltid av kyckling, ris och soppor av ett slag vi aldrig hade sett, och än mindre känt doften av. De umgicks nästan aldrig med några andra människor, men trots det var de mycket trevliga, snälla och mjuka människor.

Två dagar i veckan var vi alltid lediga och då försvann hela familjen helt och hållet. De var som bortblåsta från cirkusen. Vi undrade alltid var de tagit vägen, men de kom alltid tillbaks när ledigheten var slut. Detta väckte givetvis en massa spekulationer. De tog dock slut när en av de anställda på nöjesfältet en gång, konstigt nog, fick följa med kinesfamiljen. Han berättade att de begav sig iväg ganska långt in i en stor skog och fann där en ganska lugn glänta. Till sådana platser brukade de tydligen bege sig när de var lediga. I detta fallet var det en glänta som låg intill en liten bäck som blev deras smultronställe. Vi fick berättat för oss barnen fångade grodor. Inte för att leka med dem utan för att de älskade att äta dem, tillagade efter traditionell kinesisk kökskonst. De gjorde upp små eldar där grodorna grillades, sedan åt de grodlåren med förtjusning. Tydligen var det låren som smakade bäst.

Bild från Wikimedia commons

Efter maten hade pappan och mamman tagit fram varsin pipa. Dessa stoppade de med något och tände på. De ställde sig under varsitt träd och rökte sina pipor. Det tog flera timmar och under tiden hade de verkat vara helt frånvarande. Vår kamrat som var med hade aldrig sett något liknande tidigare och var naturligtvis väldigt förundrad. Han blev mycket nyfiken på vad de rökte, för det luktade inte tobak. Vad vi senare fick veta var att det inte var tobak utan opium de rökte. Ingen av oss visste vad detta egentligen var. Vi trodde helt enkelt att det var ett slags kinesisk tobak, först senare fick vi veta att det var en drog.

Om det då liksom idag var narkotikaklassat vet jag inte, men jag har förstått att man har man har rökt opium i Asien sedan urminnes tider. Proceduren med grillade grodlår och röka opium varade i ett par dagar. När de återvände till Nöjesfältet, visste ingen förutom vår vän som varit med på deras lilla utflykt vad som hände när familjen var borta. För honom var det en fascinerande och annorlunda upplevelse han bevittnat.

Familjens kunskaper i svenska språket var mycket knappa, ja nästan obefintliga om jag ska vara helt ärlig. Pappan och barnen kunde förstå lite svenska och talade lite grann, men mamman knappt något alls. Deras brytning var typiskt asiatisk, om man nu kan säga så. Oavsett vilket så förstår nog de flesta vad jag menar. De hade lärt sig att man kallade polisen för "farbror polisen" och när de såg en polis så sade de "fall'bloll polisen". När de talade svenska utan att kunna uttala bokstaven -r så lät det väldigt komiskt.

En sommardag var vi på resa mellan två uppställningsplatser i Norrland. Vår turnébil var en stor rostig amerikanare av märket Oldsmobil. Baksätet var så oerhört stort att hela kinesfamiljen kunde sitta där. Där bak hade bilen två stora rosthål i golvet. På just denna resa var vädret dåligt och det regnade emellanåt kraftigt. Till barnens stora förtjusning så stänkte det vatten rakt upp i ansiktet på dem varje gång vi körde över en stor

vattenpöl. Då naturligtvis genom hålen i det sönderrostade golvet. Barnen skrek och skrattade av glädje. Pappan och mamman, som var betydligt mer blygsamma, kunde inte heller dölja att även de tyckte att det var jätteskoj.

Efter en stunds körande slutade det regna och strax därpå blev vi stoppade av polisen. Polisen talade i sedvanlig ordning med mig som satt bakom ratten och körde bilen och frågade efter mitt körkort. Sedan tittade han runt i bilen och blicken fastnade på den lilla kinesfamiljen som satt ihopkurade i baksätet. Han stegade bak till baddörren och stack in huvudet genom den nu öppna rutan. Han tittade ner och såg de stora hålen i golvet. Och så tittade han på pappan och pekade på hålen i golvet och sa med hög röst, på grov norrländska – "vad i helvete är det där"? Pappan tittade först på polisen sedan på det stora hålet i golvet och sedan upp på polisen. Så pekade han på golvet och sade på sin roliga svenska – Fallbloll polisen den är E4! Polisen brast ut i gapskratt. När han hade skrattat en stund tog han fram sin batong och frågade barnen, vet ni vad det här är? De svarade – den Fall'blol polisen är ballong! Då skrattade polisen så tårarna sprutade och han verkade knappt få luft, men till sist fick han ur sig orden – Kör vidare!

Bild från wikipedia

Pappa Jum Sang var en mycket humoristisk person och kom ofta med underfundiga kommentarer på sin roliga svenska, så till vida att man ibland inte blev klok på om han menade allvar eller drev med en. En dag kom en man som jobbade på nöjesfältet till honom och ville låna lite pengar tills nästa löning. Jum Sang sade till honom, "Du komma låna pengal, mig säga nej, dig alg, bättle dig alg än mig alg". Sådan var han, Jum Sang.

När hösten kom återvände familjen till Tyskland för att övervintra till nästa säsong. Tyvärr fick jag på ryktets vägnar höra att en stor olycka drabbat den underbara familjen och de fanns inte mer, men minnena från historier om grillade grodlår, opiumpipor, trasiga bilgolv och mycket annat kommer alltid att finnas hos mig.

Detta var en liten anekdot om den annorlunda artistfamiljen som kom från en annan del av världen och under en tid underhöll oss här i Sverige.

Nu önskar jag Er alla en God jul och ett Gott nytt år och hopp om bättre tider.

Hans Gyllenbäck-Berg
Krönikör och debattör

Kriminalpolisen i Malmö

- Registrering av "tattare" år 1935

I tidigare nummer har Arvid Bergman skrivit om den landsomfattande "tattarinventeringen" som genomfördes 1943-44. Nu tänkte vi istället titta närmre på innehållet i dess föregångare, nämligen den *Undersökning angående TATTARE* som utfördes av Kriminalpolisen i Malmö år 1935. En inventering som innehåller hela 1 590 akter över personer boende i Skånes dåvarande två län, Kristianstad och Malmöhus län. En registrering av "tattare" som inte fått den uppmärksamhet den förtjänar.

Vi tar sikte på några primära frågor. Vilka var de bakomliggande anledningarna till att undersökningen genomfördes. Vem var det som initierade undersökningen? Vilka målsättningar hade man? Vem var det som registrerades? Var det vem som helst som tyngdes av sociala problem eller var det personer som var resande i bemärkelsen en etnisk grupp av romanifolk? Och inte minst, varför gjordes den just år 1935?

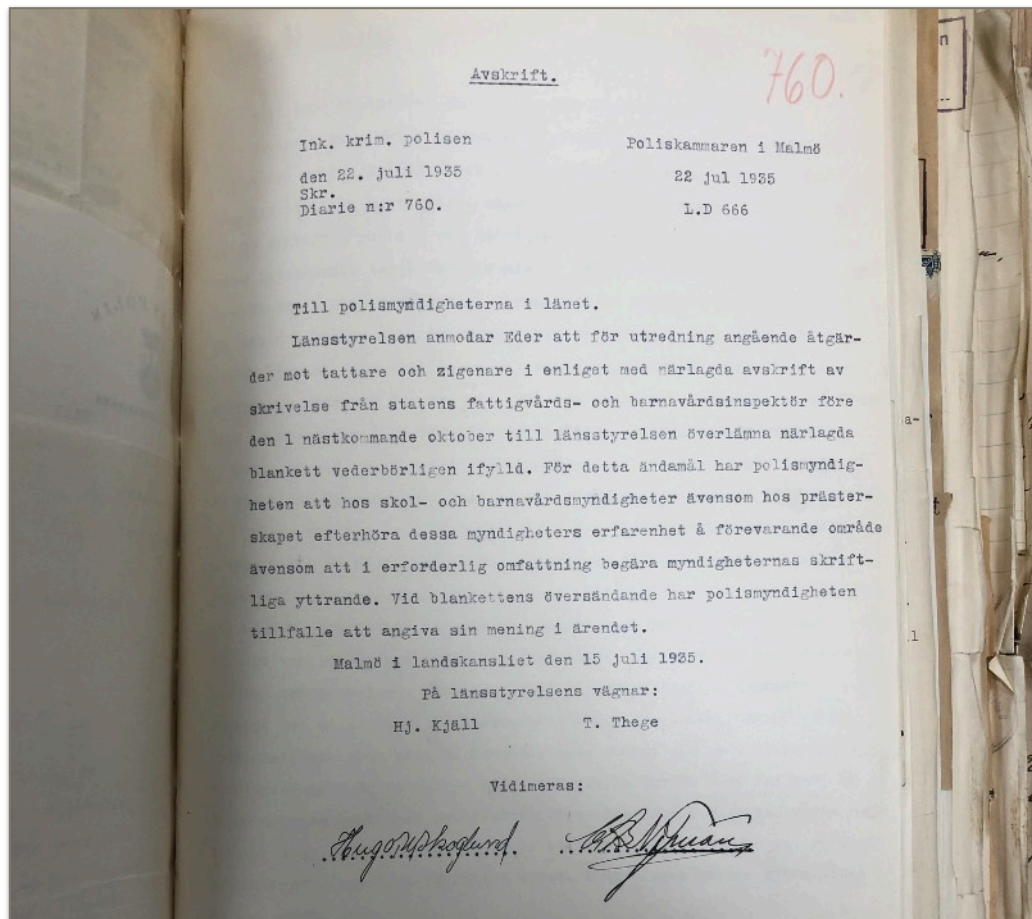

Omslaget på Kriminalpolisen i Malmös undersökning foto: Jon Petersson

När man började planera för denna första djupgående och välorganiserade svenska registrering av "tattare" är inte helt enkelt att sätta fingret på. Det verkar emellertid vara långsökt att Kriminalpolisen i Malmö fick för sig att kartlägga en grupp människor på eget bevåg. Var kartläggningen en del av något annat och kanske större? Frågan är relevant. Den gängse uppfattningen bland såväl de registrerade själva som deras efterlevande är att inventeringen var en slags förberedelse. Man föreställer sig att slutmålet var att gruppen skulle utraderas liksom man under andra världskriget gjorde på andra håll i Europa.

För att kunna reda ut hur det faktiskt låg till så behöver vi titta närmre på vad som utspelade sig både i Sverige och i andra länder kring perioden i fråga. Vi ska börja med att ge lite historik kring tidigare och samtida skeenden som är väsentliga för sammanhanget.

Utifrån vår genomgång kan vi förhoppningsvis bli klokare på varför Länsstyrelsen i Malmöhus genom en skrivelse den 15 juli 1935 begärde in uppgifter om Skånes "tattare" från bl.a. pastorsämbeten, skolor och fattig- och barnavårdsnämnder. Uppgifter som före den 1 oktober samma år skulle vara inkomna till Kriminalpolisen i Malmö, den myndighet som hade till uppgift att sammanställa dem.

Vad var en "tattare" i Skåne år 1935?

Historiskt sett är begreppen "tattare" och "zigenare" synonyma, men under 1800-talets senare hälft fick de successivt en förändrad betydelse. År 1935 hade man kommit fram till en definition som på sätt och vis lever kvar i dagens särskiljande mellan resande och andra romska grupper kollektivt. En "tattare" ansågs vara en "inhemsk zigenare av blandras", medan "zigenare" istället var "utländska och renrasiga" romanifolk. Definitionerna var ett resultat av olika tankegoods och ideologier som hade föga med faktiska förhållanden att göra, vilket har visats genom artiklar om vårt inhemska romanifolks genealogi och DNA här i Drabbrikan. I mitten av 1800-talet formulerade den norske prästen Eilert Sundt en teori som rörde den norska stammen av romanifolk. Han menade att de hade smält samman med en annan grupp som var något annat än romanifolk. Logiken medförde att fusionen med denna andra och odefinierade grupp var att den inhemska stammen av "äka" romanifolk hade upphört att existera. Istället fanns det endast en grupp som utgjordes av människor som rasbiologerna senare skulle kategorisera som "blandras", som förvisso hade ett visst "zigeniskt påbrå". Idag vet man att den norska gruppen av romanifolk utgjordes av i stort sett av släktkonstellationer som i Sverige – och i viss mån även i Finland. Sundt var dessvärre inte först med sådana tankar. Långt före honom hade andra talat om mänsklighetens olika "raser" och resonerat kring såväl hierarkier som konsekvenserna av att olika "raser" blandades. En av dem var Carl von Linné.

Rasbiologin

Från 1910-talet fick rasbiologins förespråkare successivt ett allt starkare inflytande och "rasfrågor" kom med tiden att diskuteras alltmer öppet. På 1920-talet blev rasbiologin erkänd som en genuin vetenskap och diskuterades i mediala och politiska sammanhang. År 1922 inrättades Statens rasbiologiska institut i Uppsala och aspekter som kopplades till "rasfrågor" fick därefter också plats i beslut som togs av politiker och myndigheter, såväl på statlig som regional och kommunal nivå. Att olika "raser" hade olika värde togs för en självklarhet och det ansågs vara vetenskapligt bevisat. Från rasbiologiska institutet hade personal sänts land och rike runt för att kartlägga landets befolkning. Skallars omfång, näsors och munnars storlek, färgen på hud, hår och ögon hade mätts och förts in på registerkort. Över etthundratusen personer ur den svenska befolkningen undersöktes, kategoriserades och arkiverades.

Verktyg för rasbiologiska mätningar och jämförelser av hårfärg.
Foto: Jon Pettersson

Vissa "raser" ansågs ha antingen bättre eller sämre egenskaper än andra. Enligt den hierarki som rasbiologerna ställde upp stod den ljusa och blåögda ariern högst. Såväl positiva som negativa egenskaper troddes ligga inbäddade i blodet och vara ärftliga. De negativa arvsanlagen ansågs ha en slags, nästan mystisk, inneboende livskraft som på något sätt var starkare än de positivaanlagen. Konsekvensen av att blanda "raser" var att avkomlingarna blev en slags katalysator för det dåliga. Sådana människor var per automatik sinnesslöa, av allmänt dålig kvalité och hade lyten och men.

Asocialt leverne kopplades också till blodet, liksom kriminalitet, och det sågs som ett biologiskt faktum att dessa var ärftliga. I den kriminalbiologiska forskningen, som i Sverige leddes av professor Olof Kinberg på kriminologiska centralarkivet, var asocialitetsaspekten central. Asocialitet och kriminalitet hängde ihop. Om asociala element fick "yngla av sig fritt" så skulle kriminaliteten frodas och breda ut sig i samhället, närmast obehindrat. De asocialas skadliga inverkan på samhället i stort behövde till varje pris stoppas. Tvångsåtgärder som hindrade människor att föra vidare sitt dåliga arv genom sin avkomma ansågs vara en fullt rimlig och synnerligen lämplig åtgärd. Bäst vore om man stiftade lagar som höll "raser" åtskilda. Målsättningen var att de värdefulla och goda "övermänniskorna", som exempelvis den svenska eller tyska ariska folkstammen, skyddades från "undermänniskorna". Det goda måste hållas rent och få det livsrum det förtjänade.

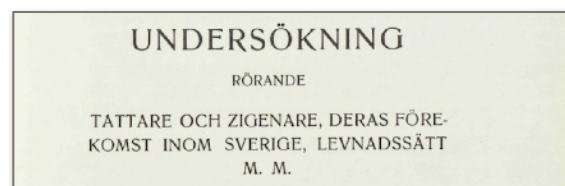
Att aktivt verka för att förbättra människan genom att dels skydda de bättre "raserna" från de sämre kallades rashygien. Detta innefattade att man skulle hålla isär "raser", för att skydda de bättre. Med tiden hade det rasbiologiska budskapet blivit så accepterat att det till och med var möjligt att på demokratisk väg stifta lagar som möjliggjorde systematiska rashygieniska insatser, som exempelvis sterilisering.

Den vetenskapliga rasism som rasbiologin var fick grogrund i både Sverige och andra länder i västvärlden. Då i kölvattnet av det första världskriget och 20-talets ekonomiska depression. Genom inrättandet av ett statligt rasbiologiskt institut blev Sverige något av ett föregångsland. Från Sverige följde man noga vilka satsningar som gjordes i andra länder och såg vissa av dem som exemplariska. Under lång tid hade svenska rasbiologer täta och intima kontakter med likar i andra länder, inte minst med rasbiologer i det alltmer nazi-kontrollerade Tyskland. Det rasbiologiska Institutets första chef Herman Lundborg blev strax efter att han avslutat sin tjänst i Uppsala utnämnd till hedersdoktor i rasbiologi vid universitetet i Heidelberg år 1934.

I början av 30-talet fanns det i flera länder allt från lösa diskussioner till konkreta förslag på att initiera olika satsningar gentemot vissa grupper i samhället. Tydligt är att romanifolk stod i fokus i vilket land man än tittar på. De betraktades rätt och slätt som en samhällsfara och som regel inte för att de var en etnisk grupp utan för att de kännetecknades som asociala. Romanifolks leverne var en nagel i ögat på majoritetssamhället, oavsett i vilket land man tittar på, och för att man i respektive land skulle kunna genomföra de åtgärder man ville, då måste man naturligtvis veta hur många de var och vart de befann sig. Det är nu kartläggningarna blir aktuella.

Var Malmöpolisens kartläggning den första svenska?

Den tidigaste indikationen vi funnit som talar för att det fanns tankar på att genomföra en mer omfattande och systematisk inventering av "tattare" i Sverige är en artikel som publicerades i Dagens Nyheter år 1931. I artikeln står det att Skånes "tattare" är omkring 400 personer. Siffran kommer sannolikt från ett tidigare och långt mindre välorganiserat försök att kartlägga romanifolk på ett mer övergripande sätt. I en statlig offentlig utredning om Lösdriverilagen från 1923¹ finns det en bilaga som vittnar om att man gett sig på ett första försök att kartlägga landets "tattare" och "zigenare".

Häri framgår att chefen för Socialdepartementet den 22 november 1921 begär att landets pastorsämbeten ska lämna in uppgifter om "tattare och zigenare samt en del med dem likställda personer, vilkas kringstrykande levnadssätt inneburet uppenbara faror och olägenheter för samhällsordningen". Den som ansågs passa in på definitionen och som var kyrkobokförd den 1 december 1921 skulle rapporteras. Detta verkar dock främst vara i syfte att bilda sig en uppfattning om hur många "tattare", "zigenare" och "med tattare eller zigenare likställda" det fanns i landet. Den statistik som finns upptagen i utredningen kan, i synnerhet rörande "tattare" – som ju levde över hela landet, med hänvisning till tiden och organisationen kring insamlingen, knappast ses som tillförlitlig. Däremot är kommentarerna som medföljer de inskickade uppgifterna, särskilt de från polisen, väldigt intressanta.

¹ SOU 1923:2 FÖRSLAG TILL LAG OM LÖSDRIVARES BEHANDLING, M.FL FÖRFATTNINGAR ANGIVNA AV UTSEDDA KOMMITTERADE, Del V av Fattigvårdslagstiftningskommitténs betänkanden. Socialdepartementet 1923

"Vad angår tattarnas och zigenarnas förhållande till varandra, må här anmärkas, att de i Sverige bilda två från varandra tämligen skarpt skilda folkgrupper. Under det att zigenarna i regel bibehållit sina gamla vanor och leva såsom en isolerad folkgrupp, framträda tattarna åter, vilka vanligen anses såsom avkomlingar av zigenarna, såsom en del av den svenska folkstammen."

"Såsom redan förut anmärkts, representera zigenare och tattare i åtskilliga hänseenden skilda typer, vadan deras särskiljande i allmänhet ej stöter på svårigheter. En bland dessa skiljaktigheter är, att tattarna i regel hava fast bostad, under det att zigenarna utan längre uppehåll större delen av året flacka omkring."

"Andra polismyndigheter föreslå såsom åtgärder emot tattarna eller zigenarna, att kommunerna tilläggas rätt att vid vite förbjuda hysande av tattare; att tattare och zigenare vid häktningsäventyr förbjudas vandra från ort till annan; att tattarna och zigenarna intagas i offentliga arbetsanstalter; samt att zigenarna utvisas."

"Såväl tattarna som zigenarna betecknas såsom parasiter..."

"Såsom åtgärder emot tattare och zigenare föreslås, att kommunerna skola äga stadga vite för den, som giver tattare eller zigenare gåvor; att tattarna omhändertagas för att beredas uppfostran; att zigenarna förpassas till sitt hemland eller, om de äro svenska medborgare, åläggas att vid samma påföljd som övriga svenska medborgare hålla sina barn i skola och ställas under vederbörande barnavårdsnämnds uppsikt."

I ett avsnitt beskrivs situationen i de sju länderna Finland, Norge, Danmark, Tyskland, Schweiz, Frankrike och Belgien. Romanifolk pekats kategoriskt ut som asociala och lösdrevare. Det går inte att ta miste på att de flesta lagar som har stiftats mot vagabonder och lösdrevare i respektive land är ganska direkt riktade gentemot romanifolk. På flera håll förordas att de genom tvångsåtgärder ska tvingas att inrätta sig efter samhällets normer och ge upp sitt asociala leverne.²

I utredningen framgår också att kommittén den 14 februari 1922 fick i uppdrag av chefen för Socialdepartementet att göra en särskild undersökning på några orter. En av dem är Malmö. Hur denna utredning genomfördes är i nuläget okänt, men det hoppas vi kunna titta närmare på framöver.

Om vi återgår till artikeln i Dagens Nyheter år 1931 så görs här gällande att "tattarna" i Skåne skulle utgöra en skara på ungefär 400 personer.³ Siffran är oerhört intressant då den i stort sett är densamma som det individantal som utgjorde grundpelaren i Kriminalpolisen i Malmös inventeringen år 1935. Denna byggde nämligen på 407, individer, av vilka ett flertal vid kartläggningen var avlidna. Samtliga var ättlingar till Johannes Brolin, en person som föddes år 1785 och därför sedan länge var död år 1935.

Antalet personer som förekommer i Kriminalpolisen i Malmös undersökning kom successivt att utökas till totalt 1 590 personer. Det var både personer som var gifta eller sammanboende med Johannes Brolins ättlingar och personer ur andra "tattarsläkter" som lades till i materialet. Utifrån de uppgifter som har nedtecknats i personakterna blir det för oss oerhört tydligt att polisen i Malmö vid tidpunkten för inventeringen redan hade en omfattande kännedom och ett omfattande material om Skånes resande. Deras samlade kunskaper om "tattarna" och vilka de var sträckte sig långt tillbaka i tiden. Detta visas inte minst genom vad som framgår i de inkommande handlingar som finns med i diariet.

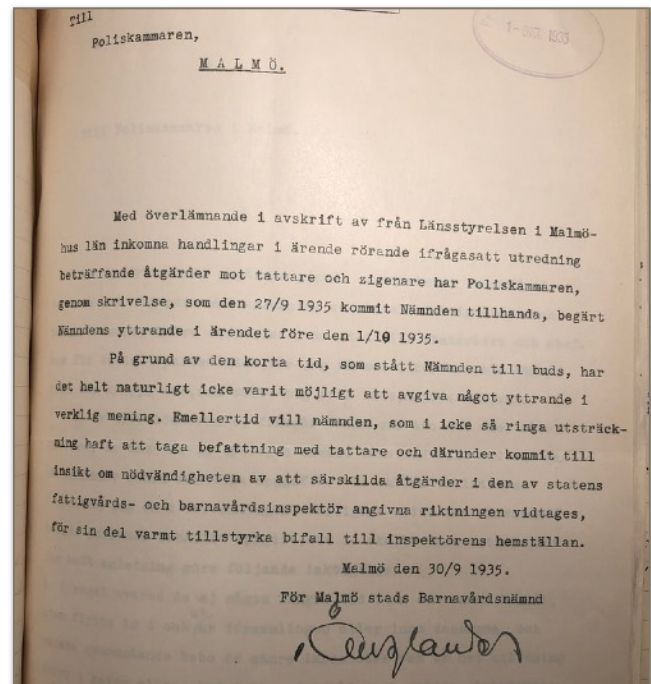
² ibid. Sid 321

³ Dagens Nyheter 1931- 10-10. *Tattarlivet har dämpats senaste åren.* Osign.

Länsstyrelsens skrivelse och Kriminalpolisens diarier

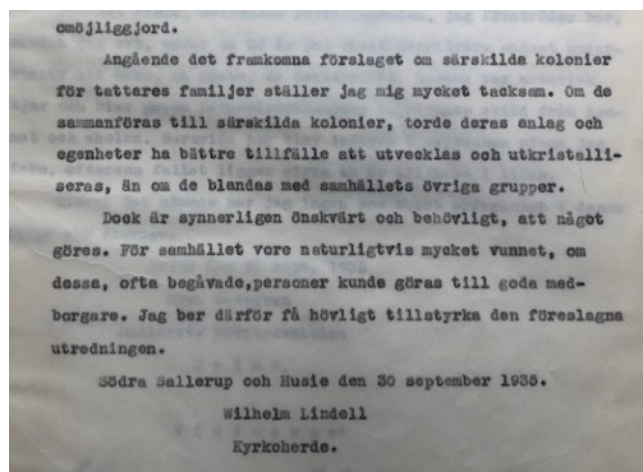
Själva skrivelsen som utfärdades av Länsstyrelsen i Malmöhus den 15 juli 1935 har vi inte funnit i original, än. Den främsta anledningen är att arkiven har varit svårtillgängliga sedan våren 2020. De inkomna handlingar som skickades till Kriminalpolisen i Malmö och som finns i diariet har vi dock kunnat gå igenom. Det stora antalet inkomna brev visar vid en genomgång på en bild av Sverige som många idag nog har svårt att ens kunna föreställa sig faktiskt har existerat.

En avskrift av Länsstyrelsens brev finns under diarienummer 760. Brevet är daterat som inkommet den 22 juli 1935. Av brevet framgår att Kriminalpolisen får i uppdrag att senast den 1 oktober fylla i några medskickade blanketter och lämna dem till Länsstyrelsen i Malmöhus län. Underlaget ska samlas in från skol- och barnavårdsmyndigheter samt från prästerskapet. Det står också att uppdraget genomförs som del av en utredning angående åtgärder mot "tattare" och "zigenare" i enlighet med en medskickad avskrift av en skrivelse från statens fattigvårds- och barnavårdsinspektör. Alltså kan nu konstateras att kartläggningen gjordes för att det fanns förslag till åtgärder riktade mot romanifolk. En följdfråga är naturligtvis – vilka åtgärder föreslogs i skrivelsen?

Avsändarna till de inkomna handlingarna som rör "tattare" är kyrkoherdar, skolpersonal och tjänstemän vid barnavårds- och fattigvårdsnämnder. Den överväldigande majoriteten har i ren tjänstemannaanda lydigt följt Länsstyrelsens uppmaning att uppge de "tattare" eller "zigenare" man känner till. Förvånansvärt ofta används enbart begreppet "tattare". Men trots den breda uppslutningen finns det ett och annat brev där man nog faktiskt kan ana en viss motvilja, eller ett motstånd, att ange "tattare". De är dock ett försvinnande litet antal. I dem hänvisar man ibland urskuldande till en alltför knapp svarstid och i något annat fall att man rätt och slätt saknar kännedom om "tattare". Med tanke på det samlade materialet blir det tydligt hur oerhört svårt det var för landets romanifolk att dölja sin bakgrund i historisk tid.

Vissa av svaren är rentav hårresande. Särskilt de från pastorsämbetena. De ger ofta rikligt med information om när olika personer är födda, med vem de sammanlever eller har sammanlevt med. Man anger hur folk är besläktade i stort och var barn och barnbarn lever – och vem de lever med. I mångt och mycket är uppgifterna i svaren rena släktutredningar. Någon är oerhört noga med att ange både var människor bor och lever på riktigt, vilket inte alltid var samma sak. Att gå igenom diariet är en obehaglig upplevelse. Med tanke på svaren är det föga överraskande att Kriminalpolisen i Malmö på knappa två och en halv månad lyckas sammanställa 1 590 personakter.

Avbild inkommen handling. Foto: Jon Pettersson

En fråga som så många länge ställt är: Vad hade man egentligen för avsikt med inventeringen? Länsstyrelsens skrivelse refererar till en skrivelse från statens fattigvårds- och barnavårdsinspektör, men varken datum eller skrivelsens innehåll återges. Vad är det då som föreslås som åtgärd enligt denna skrivelse? Flera svar hänvisar till åtgärdsförslagen som ett förslag man välkomnar. Men vad är det egentligen för ett förslag man skriver om? Ett av de inkomna breven ger ett glasklart svar på frågan. Brevet kommer från en kyrkoherde Lindell i Södra Sallerup och Husie pastorat. Istället för att ange "tattare" välkomnar han utredningens förslag att inrätta en koloni för "tattare". Svaret lämnar inget utrymme för att dra några andra slutsatser än att det fanns ett konkret förslag på att inrätta kolonier för "tattare" och därför behövde man inventera dem. Utredningen var alltså en del av förberedelserna.

När allt kommer omkring förefaller det annars vara både onödigt och resursförstörande att genomföra en utredning i en sådan omfattning som denna utan ett tydligt syfte. Att samla samman "tattarna" i kolonier var alltså utifrån kyrkoherdens brev att döma det primära syftet. Två välgrundade följdfrågor är; Varför och hände detta bara i Sverige? Svaret känner nog de flesta av oss redan till. Men en annan och kanske viktigare fråga är: Varför var det just Kriminalpolisen som fick till uppgift att genomföra undersökningen?

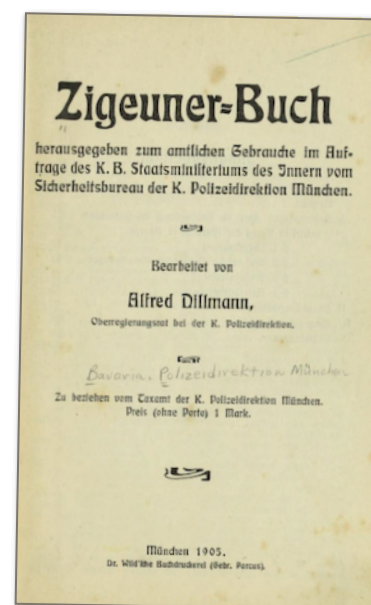

Foto: Jon Pettersson

Parallella skeenden och metoder i andra länder

Flera saker i Malmöutredningen har slående likheter med de som finns i den Tyska *Zigeunerbuch* som skrevs av kriminalpolisen i München år 1905. Det ser faktiskt ut som att den utgjorde schablon för Kriminalpolisen i Malmö undersökning år 1935. *Zigeunerbuch* innehöll bland annat släktträd över romanifolk i Tyskland. Det var både Tysklands inhemska sinter och de då relativt nyinvandrade valakiska romerna. Registret i *Zigeunerbuch* uppdaterades kontinuerligt och år 1936 innehöll det ungefär 19 000 namn. I vårt grannland Norge upplyste Omstreiferkommittens Reidar Sveen redan år 1924 det norska justitiedepartementet om registren i *Zigeunerbuch*.⁴ Norge var också en föregångare till Sverige. I tidigare nämnda Lösdriverilagsutredningen från år 1923 lyfts Norge som en förebild för Sverige när det kommer till

⁴ Per Haave. *Sterilisering av tatere 1934-1977 : en historisk undersøkelse av lov og praksis* (Oslo, 2000). Sid. 65. Se även Martin Ericsson, *Exkludering, assimilering eller utrotning? "Tattarfrågan" i svensk politik 1880-1955*, avhandling (Lund, 2015) Sid 152.

ämnnesområdet "tattare". Redan på 1920-talet reste den svenska fattigvårdslagstiftnings-kommittén till den så kallade "tattarkolonin" Svanviken i Norge, i studiesyfte. Då för att se hur resandefamiljer inackorderades för att avprogrammeras från resandekulturen och romanispråket.⁵ Det bör även noteras att Norges *Omstreiferkommitté* inledde diskussioner om registreringar av romanifolk just år 1935, om det var en slump eller inte kommer nog strax att bli ganska tydligt.

Året 1935

I Tyskland stiftades Nürnberglagarna i september detta år. Lagarna förbjöd blandning av "blod" och såväl judar som romanifolk blev förbjudna att gifta sig och få barn med tyskar. Detta var startskottet på den lagstiftade tyska segregation av "raser" som ledde till förintelsen. Vägen som ledde till att man i Tyskland kunde stifta en lag som denna hade kantats av diskussioner i forum som involverat människor och företrädare från olika länder.

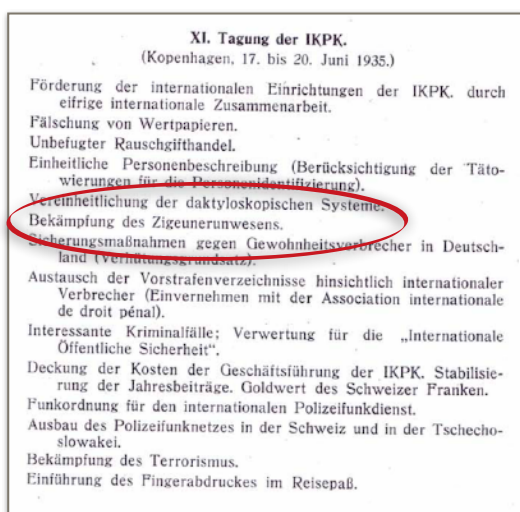

Illustrerande vägledning hur blod får och inte får blandas. Bild från wikipedia.

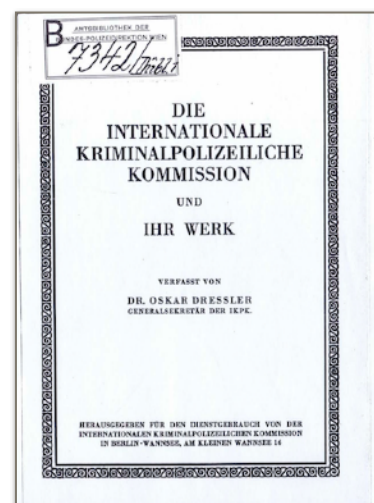
Ett forum som kan vara av betydelse för Malmöinventeringen är en konferens som hölls av den mellanstatliga polisorganisationen Internationella Kriminalpoliskommittén – förkortat IKPK, eller ICPC (International Crime Police Committee). En föregångare till dagens Interpol. Organisationen stiftades i Wien år 1923 och höll internationella konferenser vartannat år. Den 17-20 juni 1935 höll IKPK sin sjätte konferens i Köpenhamn. Vid Köpenhamnskonferensen deltog kriminalpolis från en rad länder och även från Sverige. Nu ska vi inte gå in alltför djupt i beskrivningen av denna organisation, för det skulle kräva en helt egen artikelserie. Dessutom är organisationen redan väldigt väl utforskad. Denna sjätte konferens var den första i ordningen som hölls sedan Reinhard Heydrich år 1934 blivit chef för den tyska kriminalpolisen, Gestapo. Sedan han tillträtt som chef kontrollerades Gestapo av nazistpartiet. Det har också konstateras att IKPK nazifierades efter hand. Inte minst sedan Tyskland annekterat Österrike år 1938. Då flyttades IKPK's huvudkontor från Wien till Berlin.

⁵ Kommittén ang förändrad lagstiftning ang fattigvården och lösdriivares behandling 1907. A:1 Protokoll och bilagor 1907-1923. Riksarkivet.

Vid konferensen i Köpenhamn stod frågor som daktyloskopering eller som det idag kalla – daktning, på dagordningen. Det är registrering av brottsmisstänkta eller kriminellas fingeravtryck, foto och annan information som är relevant i polisiärt arbete. Sådana uppgifter skulle föras in på registerkort, som helst skulle vara enhetliga. I detta sammanhang är det viktigt att minnas hur tätt kriminalitet och asocialitet hängde ihop samt att romanifolk överlag hellre sågs som asociala än som etnisk grupp. Vid Köpenhamnskonferensen fanns en resolution på dagordningen. Denna hade tagit upp av tyska Gestapo och gjorde gällande att IKPK's medlemmar skulle anslutna sig till ett samarbete som hade inletts år 1931. Då hade Tjeckoslovakien, Ungern, Tyskland, Frankrike och Österrike tillsammans inrättat *Die internationale Zentralstelle zur Bekämpfung des Zigeunerunwesens*. På svenska blir det fritt översatt till det internationella centralkontoret för bekämpning av "zigenar-ofog". I Wien sammanställdes uppgifter om romanifolk från de fem samarbetande länderna.

Vänster bild: Dagordningen från IKPK's konferens i Köpenhamn. Resolutionen som riktades mot "zigenare"

Höger bild: Publikation från IKPK år 1942 – sedan Nazisterna övertagit organisationen.

Foton: Jon pettersson

Den schweiziska historikern Regula Ludi som har forskat på IKPK skriver att medlemsstaterna antog resolutionen vid Köpenhamnskonferensen och anslöt sig därmed till bekämpandet av "zigenarplågan"⁶. Något som även skulle innefatta genealogiska sammanställningar och uppgifter om personer som ingick i olika nätverk. Rimligtvis har man i respektive medlemsland därefter initierat olika slags kartläggningar i enlighet med resolutionen. I Svenska svenska tidningar kunde man under 30- och 40-talet läsa om såväl "tattarplågan" som "zigenarplågan", precis som man i Tyskland talade om "ziguenerpflage". Här är det av yttersta vikt att förstå att både begreppet "tattare" och "zigenare" avsåg romanifolk, dock av olika grupper.

Tysk propaganda mot "zigenarplågan"

Svensk propaganda mot "tattarplågan"

⁶ Regula Ludi, *Swiss Policy towards Roma and Sinti Refugees from National Socialism*. i; Kenrick Donald (red.) *The Gypsies during the Second World War 3, The Final Chapter* (Hertfordshire, 2006)

En relevant frågeställning är: Var det av en slump att länsstyrelsen den 15 juli 1935 – dryga tre veckor efter IKPK-konferensen i Köpenhamn – gav just kriminalpolisen i Malmö uppgiften att organisera en undersökning av Skånes "tattare"? En som tillika verkar ha byggt en metod man sedan länge tillämpat i Tyskland?

Den svenska delegationen vid IKPK-konferensen bestod av polismästare Eric Hallgren, chef för Stockholmspolisens kriminalavdelning, och docent Harry Söderman, även känd som Revolver-Harry, samt ytterligare någon polis. Harry Söderman var en kriminalteknisk pionjär som använde vetenskapliga metoder för att utveckla kriminaltekniska undersökningar. Han var också grundare av Statens kriminaltekniska laboratorium. Söderman skrev själv om Köpenhamns-konferensen i någon av sina böcker. Eric Hallgren hade länge arbetat inom olika polisiära enheter i Stockholm och hade bland annat till uppgift att övervaka utlännningar. I anslutning till konferensen rapporterade tidningen Norrskensflamman att det fanns ett utbyte mellan svensk polis och tyska Gestapo. Det är också ett känt historiskt faktum att man hade intima kontakter med Tyskland under andra världskriget.

Norrskensflamman 1935-07-20

I Tyskland registrerades politiska fiender, kriminella och oönskade befolkningselement, som judar och romanifolk av kriminalpolisen. Sedan man börjat kartlägga romanifolk i *Zigeuner-Buch* år 1905 hade metoderna utvecklats och sannolikt lagts samman med de från IKPK's centralarkiv i Wien. Om och i så fall vilka kunskaper som svensk kriminalpolisen förmedlade till IKPK, och därmed i förlängningen Gestapo, på området romanifolk är inte utforskat. Emellertid kan vi konstatera att både registreringen av romanifolk och den retorik som användes i de båda länderna bär påfallande likheter. I Tyskland kategoriserade mest sinter främst som asociala och ansågs i hög grad vara "*mischlinge*" (blandras). Med andra ord såg man i Sverige och i Tyskland ganska exakt likadant på de romanifolk som levte i landet sedan århundraden.

Medias rapportering kring Malmöinventeringen

I januari 1936 publicerade Dagens Nyheter en artikel om Malmöpolisens inventering:

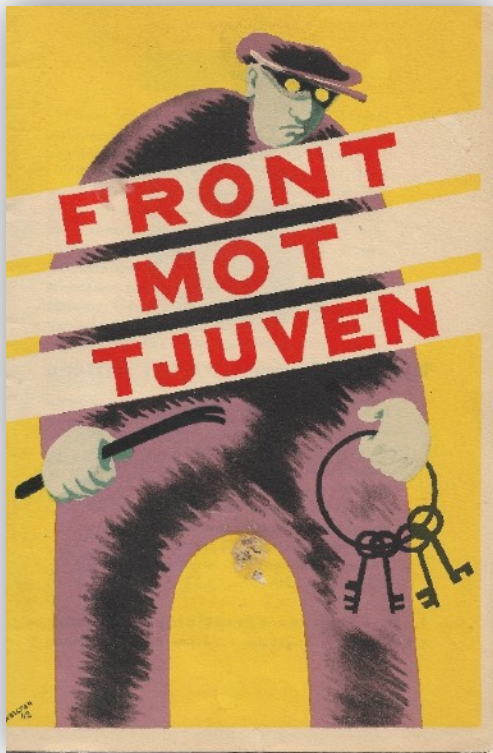
*"T.T. Statskriminalpolisen har nu slutfört den av socialdepartementet anbefallda kriminal- sociala utredningen rörande tattarens utbredning i Skåne. Utredningen, som ingivits till poliskammaren i Malmö, omfattar med bilagor 1.600 sidor. En del av släkterna gå ända ned till slutet av 1700-talet, och sammanlagt rör det sig om 18 släkter med sammanlagt 1.590 personer.....Barnavårdsnämnder och fattigvården har stor och rik erfarenhet rörande dessa tattersläkters utbredning."*⁷

Svenska dagstidningars artiklarna fortsatte sedan under 1936 och lyfte bland annat frågan om att Skåne-inventeringen med dess resultat borde leda till ett centralregister om "tattare" i hela Sverige, vilket sker ungefär 8 år senare.

⁷ Dagens Nyheter 1936-01-22. *Många tattare finnas i Skåne*. Osign.

Under 1941 börjar det åter skrivas om Malmöregistreringen i svenska tidningar. Det görs i samband med förstadiet till Socialstyrelsens inventeringsarbete som då inleddes, och som resulterade i den nationella inventeringen av romanifolk i Sverige åren 1943-44.

Nästa gång Malmöinventeringen nämns publiceras en stamtavla med några av de registrerade. Denna ställdes ut i samband med en turnerande utställning som hette *Front mot tjuven*. Utställningen anordnades tillsammans med Danska representanter, som sannolikt var från den danska polisen. Detta skrevs i Dagens Nyheter år 1942:

Framsida till häftet om utställningen *Front mot tjuven*, tecknad av Lars Wellton.
Foto: Arvid Bergman.

*"Den svenska avdelningen har utvidgats med bl. a. en stor stamtavla över avkomlingar till en viss tattare som levde för 150 år sedan. Han har haft 504 avkomlingar, och ungefär en tredjedel av de till myndig ålder komna ättlingarna har blivit straffade för brott."*⁸

I övrigt består materialet i Malmöpolisens arkiv av fotografier på vissa utpekade resande. "

Forskaren Martin Ericsson har påvisat att det även har funnits ett kortregister som komplement till inventeringen, men något sådant har inte återfunnits, än.

De förekommande i materialet

Utifrån våra beräkningar är åtminstone 1 271 av de totalt 1 590 personerna utan tvekan av resandesläkt, men eventuellt ännu fler. Detta motsvarar en siffra på minst 80 %. De första 407 personerna utgör förmodligen den del som först byggdes ut av detta material. Som vi tidigare skrivit hade förmodligen registreringar pågått under en lång tid av polisen. Tittar man till exempel i Polisunderrättelser, under 1900-talet, verkar det var välkänt för polisen vilka som var "tattare". Om man redan hade särskilda akter för "tattare" var det förmodligen på dem man grundade inventeringen år 1935. Det samlade materialet lämpades för att sammanställa efter samma modell som hade använts i tyska *Zigeuner-Buch*.

⁸ Dagens Nyheter 1942-11-28.

P e t e r s s o n (Holmström Carlsson), Fredrik (765),
född den 14 oktober 1851 i Gladsax församling, Kristianstads
län, bleckslagare och krukmakare.
Den 4 januari 1891 ingick han äktenskap med Sofia Johans-
dotter (778), med vilken han hade 12 barn, 4 före äktenskapets

1424. **Leimberger** Johann Baptist, kath., Zigeuner, Mu-
siker u. Blumentischmacher, geb. 28.5.1860 in Rantweil, B.-M.
Feldkirch, B.-M., ill. der Schwämmehändlerin Rosina Leimberger,
angebl. zuständig nach Kirchbach, B.-G. Hermagor, Kärnt., wo-
selbst aber die Heimat nicht anerkannt wird u. bezüglich deren
Verhandlungen im Gange sind, verheir. mit E l i s a b e t h,
geb. Herzenberger, alias Lichtenberger (geb. nach standesamtlicher

Den övre bilden är från Kriminalpolisen i Malmö *undersökning angående tattare* år 1935 och den undre från Kriminalpolisen i Münchens *Zigeuner Buch* år 1905. Bilderna visar att de bygger på samma metod och ger samma slags information om den registrerade. Det anges namn och familjemedlemmar, i den övre den registrerades faders akt nummer inom parentes, födelseort, sysselsättning samt namn och uppgifter om familjemedlemmar och andra familjeförhållanden. Sist anges eventuella brott och straff. Foton: Jon Pettersson

Såväl lösa anteckningar som hela akter som då bör ha existerat har sannolikt försvunnit genom gallring fram till idag. Varför kan man ens anta att polisen hade anteckningar om "tattare"? Jo, för att flera saker som asocialitet, kriminalitet, kopplingen till blodet passar in på hur "tattare" omnämns. I en tidningsartikel i Jämtlandsposten från år 1919 kan läsa om en tvångsuppföstringsanstalt som hade upprättat "hela stamtavlor av förbrytare-släkter med tattareblod i ådrorna."⁹

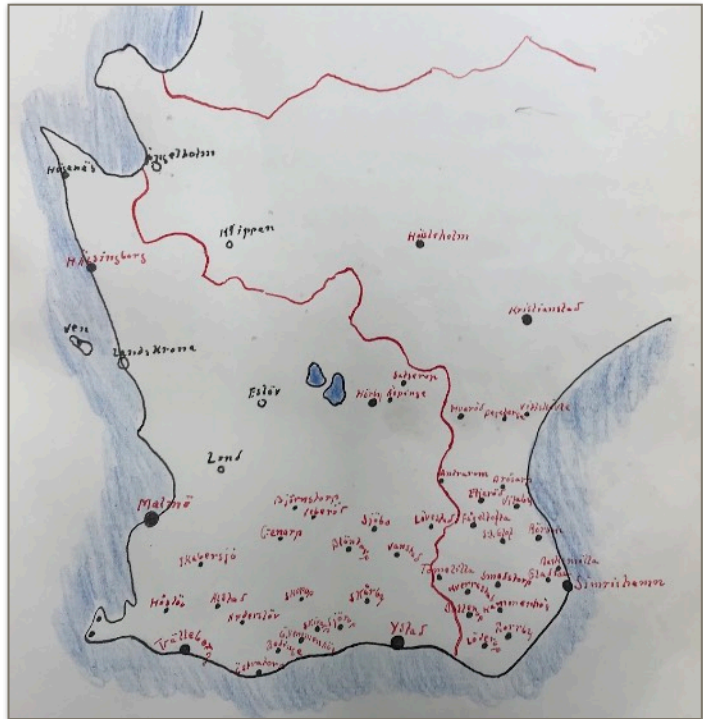
I övrigt kan man urskilja de som utgör resande i materialet genom att de härstammar från personer och släkter, som Hellbom, Laurin, Frantzwagner, Sahlman, Lindqvist och Rolin, vilka vi känner till från 1600- och 1700-talet som "tartare" eller "ziguenare". Sedan förekommer vissa kända resandesläkter som kom till Sverige på 1800-talet från Tyskland och Danmark. Utöver dem förekommer personer som härstammar från en av 1700-1800-talets så kallade nattmansläkter.

De som utgör de övriga i materialet är nästan uteslutande personer ur släkter som haft direkt umgänge och ingifte med resande. De kan därför inte ses som vilka "utstötta" eller marginaliserade personer som helst. Några av dem förekommer redan på 1800-talet tillsammans med resande. Och vem vet om de kanske har resandeanor, som exempelvis en okänd far, som inte syns i forskningen? Eller så har kanske någon rentav tagits hand om och fostrats av resande sedan barnsben? Oavsett att vi vet att sådant har förekommit ska vi inte spekulera i dessa enskilda fall. Vi håller oss till de vi kan följa genealogiskt.

⁹ Jämtlandsposten 1919-04-17. *Zigenare och tattare- En ras som ej kan civiliseras*. Osig.

Bland de registrerade finns det personer ur en större släkt från orten Räng, som länge förekommit i resandesammanhang. En kvinna född 1863 förekom redan i Fattigvårdsstyrelsens kartläggning år 1922 ¹⁰. En anledning är att en av dåtidens mest ökända skånska resande, i polisiära sammanhang, under en period var tillsammans med en kvinna ur denna släkt.

Resten av de identifierade släkterna, med ett undantag, har släktingar som precis som kvinnor ur den ovan nämnda släkten från Räng, är ingifta med resandesläkter och därmed har blivit registrerade som "tattare". Den släkt som vi nämner som undantag består av 11 personer med koppling till Jämshög och Arlov. Än har vi inte kunnat identifiera sambanden mellan identifierade resande och dem, men eventuellt kan de återfinnas i polisutredningar tillsammans. Totalt är det 11 personer av 1 590 som inte har kunnat sammanlänkas med resande i denna inventering, vilket ger en siffra på 0,7 %. Det betyder att 99,3 % av de registrerade antingen är eller har haft intimt samröre med romanifolk. Den enda rimliga anledningen är att de övriga har förväxplats med resande eftersom de haft samma namn och bott på samma orter som kända resande.

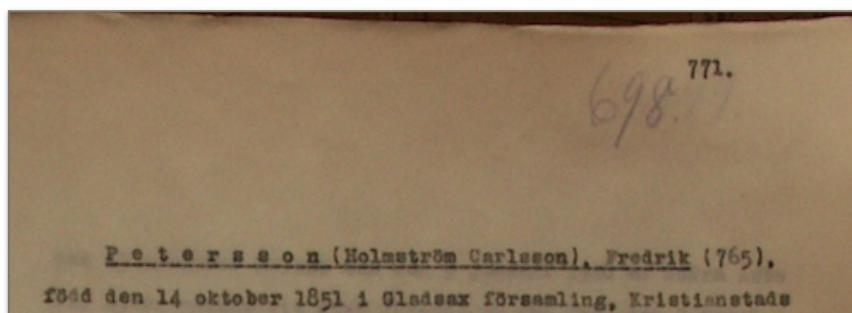

Karta över orter där "tattare" ur släkten Brolin varit boende.
Foto: Jon Pettersson

Denna inventering är med andra ord direkt riktad mot Skånes resande. Inte sällan utsattes gruppen också av steriliseringar, omhändertaganden av barn och skyddshemsplaceringar i kölvattnet av övervakandet av dem. Förmodligen är detta den mest omfattande lokala utredning som gjorts om en specifik grupp av romanifolk i Sverige.

Det så kallade romregistret som uppdagades år 2013 innehöll 4 741 personer, av vilka långt från alla hade romsk bakgrund. Dessutom var inte alla de registrerade lokalt förankrade i Skåne. Romregistret innehöll namn på personer från hela Sverige och från olika grupper av romanifolk. Likheterna med "Tattarutredningen" år 1935 är att både barn och avlidna personer förekommer i de båda registren, men det kanske mest intressanta är att det är Malmöpolisen som i båda fallen står för registreringarna – fast då med 78 års mellanrum.

¹⁰ Fattigvårdsstyrelsen. Statistiskt primärmaterial om tattare. Inskickat till styrelsen av en detektivöverkonstapel Samuelsson, Malmö den 14/12 1921.

Personakt nummer 771

För att kunna visa på likheterna mellan Kriminalpolisen i Malmös utredning år 1935 och Kriminalpolisen i Münchens Zigeuner Buch behövs åtminstone ett konkret exempel. Vi har valt personakten för bleckslagaren och krukmakaren Fredrik Pettersson. Inom parentes anges även namnen Holmström och Carlsson. Han föddes den 14 oktober 1851 i Gladsax, dåvarande Kristianstads län och avled den 15 maj 1923. När inventeringen beordrades var han alltså död och begraven på Hofterups kyrkogård sedan 12 år. Även *Zigeuner Buch* innehöll namn på för avlidna personer för avlidna personer

Privat foto

Vi har valt Fredrik Pettersson som exempel både för att han är Jon Petterssons förfader och för att han förekommer i många olika källor. Vi har därför möjlighet att lära känna Fredrik utifrån såväl skrivna källor som från muntlig uppgifter som förts inom släkten. Utifrån kyrkoböcker samt in- och utflyttningslängder kan vi följa hur han flyttade mellan olika skånska och halländska orter. Under sin levnad hade familjen bostad på många olika platser.

Fredrik hamnade flera gånger i situationer som ledde till tråkiga följder, för såväl han själv som andra. Inte minst hans närstående. Rättsliga handlingar ger en bild av Fredrik, berättelserna från hans egna släktingar och ättlingar en annan. I fångrullorna beskrivs han som kort till växten. Han är stark med friska tänder. Håret som kolsvarta hår och hyn mörklagd. När han frigavs från straffarbete på 1870-, 80- och 90-talet fotograferades han. Man hade börjat fotografera fångar då. Så förutom att läsa beskrivningar av hur han såg ut får vi se hur han såg ut.

Det nummer (765) som följer Fredriks namn är en hänvisning till personaktsnumret för hans far Johan Petter Holmström, mer känd som "Svarte-Petter". Han var i sin tid så pass ryktbar att hela släktkretsen kring honom kom att kallas "Svarte-Pettrarna". Ett namn som lever kvar än idag. "Svarte-Petters" faderslinje går tillbaka till Christopher Jacobsson Frantzwagen. Hustrun Sofia Lindgrens går tillbaka till Per Jönsson Hellbom Lindgren, en man som utvisades till Pommern på 1720-talet för att han var "zigenare". Båda har nämnts i olika artiklar tidigare och är förmodligen bekanta för många av Drabbrikans läsare.

25	20/10/1	F. Blecklag, Fredrik Pettersson, h. Sofia	Laholm	Altum	12	1	1
Jon. Blecklag	Fredrik Pettersson	51	70	Gladsax	91	✓	Laholm 9/10/25
H. Sofia Johansson	62	2	Röke	1	9	✓	
12	11	11	70	18	Odummen	✓	

Familjen kan följas i många källor, här ovan i flyttlängder. Foto: Jon Pettersson

För Fredrik var det omöjligt att dölja sin bakgrund – ens om han hade försökt

De rättsliga källorna tar sikte på att brottslighet och han framställs ofta som en våldsam person. Berättelserna om honom som kommer inifrån säger i stort sett det motsatta, men samtidigt att han hade ett väldigt hetsigt humör. Av sina barn sades han ha varit en rakryggad och snäll person med rättvisepatos. Men samtidigt ingen att "leka med". Helt enkelt en som inte vek sig för orättvisor.

Genom de olika perspektiven får vi en mer mångsidig bild av honom som person. Det skiljer sig väldigt markant hur han beskrivs av de sina och hur han framställs av det gamla bondesamhällets befolkning och tjänstemän. Därför är det kanske inte så märkligt att han i Lösdriverilagsutredningen från år 1923 framställs som en särskilt farlig "tattare". Texten om honom är anonymiserad, för den oinsatte, men inte för den som är kunnig i de skånska resandes genealogi.

"Tattaren F. K. F.son JP:son, f. 1851 i G. församling av Kristianstads län, har varit gift två gånger och har i båda äktenskapen sammanlagt 7 barn. Han är straffad för 4-.de resan häststöld. Hustrun i sista äktenskapet, av tattersläkt, är född J:son och har tvenne bröder, G. A. J., född 1867 i T. och straffad för misshandel, 3:dje resan stöld och dråp, samt K. P. J:son, f. 1873 i K. av Kristianstads län, straffad för dråp."

I församlingsboken från Hofterups kyrka år 1900 står han antecknad som "tattare" och krukmakare, som det även står skrivet på hans gravsten. I den landsomfattande folkräkningen från år 1900 står det istället ordet "zigenare" antecknat vid sidan av hans namn. Detta visar hur man ännu använde begreppet "zigenare" för de resande i början av 1900-talet.

1	Fredrik Petersson	Tattare f. Krukmakare resgästhandlande	55	13 10	Gladstal, Kristianstads län	95 ⁴ / ₁
2	h. Sofia Johansson		62	6 9	Röke, Kristianstads län	93 ¹⁵ / ₅
			20	23	H. H.	

d. Hulda			88	d:o
Fredrik Petersson	Krukmakare		57	Gladstal, Krist. l.
h. Sofia Johansson	Zigenare	d:o	62	Röke, Krist. l.

Anteckningarna i folkbokföringen respektive församlingsboken påvisar att begreppen "zigenare" och "tattare" fortfarande var synonyma i början av 1900-talet. Foto: Jon Pettersson

Trots att Fredrik avled år 1923 upprättade Kriminalpolisen i Malmö en personakt om honom år 1935. En som enbart innehåller information om hans familjeförhållanden samt de domar och straff han fick under sin levnad. Utöver detta finns han upptagen bland de kända "större" "tattarna" som anges på sista sidan. Även detta överensstämmer med Zigeuner Buch, som har en liknande sammanställning med kännetecken på enskilda personer sist i boken. Fredrik finns också upptagen bland de probander som Adam Heymowski använde sig av i sin genealogiska forskning på resande i Sverige, men då inte som en av de "zigenare" han hittat i sina källor.

Kända ("större") tattare.	
Karl Emil Snock Karlsson	(610)
Bror Martin Karlsson	(613)
Malte Ragnar Karlsson	(616)
Olander Svensson Stoltz	(735)
Nils Petter Karlsson-Holmström	(769)
Fredrik Pettersson-Holmström	(771)

III. Teil. Besondere Kennzeichen einzelner Zigeuner.	
Bernhard Karl, Nr. 126	Bockenmarbig.
Bäler Marjellus, Nr. 274 . . .	Schielte auf einem Auge.
Christ Georg, Nr. 317	Linkes Auge erblindet, linke gelähmt.
Christ Johann Baptist, Nr. 320 .	Zwei Narben an der linken W.
Christ Katharina, Nr. 338 . . .	Ausstoßen mit der Zunge.
Christ Magdalena, Nr. 344 . .	Nasenrücken eingedrückt.
Stanchovska Maria, Nr. 365 . .	Brauner Fleck am linken arm und Wange an der Lippe.

Jämförelser av sista delen i respektive inventering. Namnen och aktnumren till vissa centrala personer.

Varför gjordes inventeringen?

Vår slutsats är följande. Bakom Kriminalpolisens i Malmös kartläggning av "tattare" i Skåne låg en skrivelse från statens fattigvårds- och barnavårdsinspektör. Via länsstyrelsen i Malmöhus län skickades denna tillsammans med en utredning ut till lokala myndigheter. De uppmanades att ange "tattare" för att man skulle kunna skapa kolonier för "tattare", liksom man redan hade gjort i Norge och som Naziregimen senare kom göra i stora delar av Europa. I bakgrunden fanns en samsyn som gick ut på att romanifolk var asociala och det var just denna aspekt man tog sikte på. Som asociala kunde dock andra människor också ses, men då pga. sitt leverne – inte pga. sin etnicitet. Romanifolk var födda som asociala. Kriminalpolisen i Malmö fick i uppgift att sammanställa materialet och använde en metod som hade utvecklats av Münchens Kriminalpolis. Ordern från Länsstyrelsen till Kriminalpolisen kom knappt tre veckor efter att de deltagit i en IKPK-konferens där en resolution som fokuserade på att bekämpa just romanifolk i en rad länder antogs. Anledningen till att andra organ såg Kriminalpolisen som lämpliga för uppgiften berodde sannolikt på dess kännedom om kriminella element och metoder att sammanställa register över brottslingar, med fingeravtryck, bilder och annat. Dessutom kopplades kriminalitet och asocialitet samman. I förlängningen ansågs detta vara ärftligt betingat och stryktes av rasbiologerna på vetenskaplig väg. IKPK's centrala register i Wien och Zigeuner Buch innehöll tiotusentals "zigenare", av såväl blandat som "rent" blod. Kriminalpolisen hade sannolikt anslutit sig till detta arbete och borde därför ha ett stort eget intresse och engagemang i att kartlägga Skånes "tattare", i bemärkelsen romanifolk. Kartläggningen kan därför svårligen anses vara något annat än en del av förberedelser, där flera aktörer, utifrån sitt fokus, samverkade för att en gång för alla bli kvitt "tattarplågan" i Skåne, och förmodligen hela landet. Registreringen var sannolikt den första steget i en större plan och det är i allra högsta grad anmärkningsvärt att detta har gått andra forskare förbi. Fast å andra sidan kanske inte så konstigt om man inte sätter det som utspelade sig i Sverige i ett internationellt sammanhang och beaktar kopplingen mellan asocialitetsbegreppet och romanifolk.

Arvid Bergman & Jon Pettersson

Resande i Justitiekanslersämbetets fånglistor

1750–1800

Den som vill forska om resandesläkter upptäcker ganska snart att kyrkböckerna ofta bara ger en begränsad bild av personernas liv. Det beror på att många resande i äldre tider aldrig var skrivna någonstans och att andra var skrivna endast någon kort tid i sitt liv. Det kan därför vara svårt för forskaren att enbart med de traditionella källorna, kyrkböcker, mantalslängder och bouppteckningar, få något riktigt bra resultat. Det gäller då att försöka hitta andra källor som kan kasta ljus över enskilda resandes öden och i ett land som Sverige med sin långa byråkratiska tradition är detta inte så svårt eftersom ganska mycket av det äldre källmaterialet är bevarat. Bland de viktigaste källorna för resandeforskningen är den dubbla bokföring av häktade och passinnehavare på lokal och statlig nivå som landskansliernas och Justitiekanslerns arkiv innehåller.

Länsstyrelsen, ett ganska nytt ord som myntades på 1900-talet, tidigare användes begreppet Kunglig Befallningshavande i respektive län, ofta förkortat som KB, var uppdelad på två avdelningar, landskansliet, för allmänna ärenden, och landskontoret, för skatteuppbörd, som var för sig är arkivbildare.

Förutom protokoll och diaries finns fånglistor, passjournaler och kansliförhör i landskansliernas arkiv. I dessa källor finns nästan alla resande med, har de haft pass finns de i passjournalerna och saknar de pass har de förmodligen blivit fast för passlöst kringstrykande och finns i fånglistorna och i kansliförhören.

I all släktforskning är det ett känt fenomen att om fridsamma och hederliga personer får man inte veta så mycket mer utöver rena data för födelse-, vigsel och död samt var de bodde och vilket yrke eller samhällsställning de hade, men så fort man hittar någon som har gjort något brottsligt så flödar källorna rikligt och istället för att förfäras över förfädernas synder så blir man som släktforskare glad över att kunna hitta så mycket material om en enskild person. När det gäller de resande, som nästan bara genom att finnas till bröt mot lagar och förordningar, så kan man ofta med hjälp av landskansliernas arkivmaterial kartlägga hela deras liv i detalj. Genom passhandlingar och protokoll kan vi ibland nästan dag för dag följa deras resor genom landet och tack vare kansliförhör och eventuella domstolars förhör kan vi ofta få reda på vad de sagt vid ett visst tillfälle. Vi får också en beskrivning av deras utseende och får även veta hur de var klädda när de ställdes inför domstol eller efterlystes.

Redan Gustav Vasa föreskrev 1555 att pass behövdes vid resor utanför den trakt där man var känd och 1603 kom ett förbud att utlämna hästar på skjutsstationerna till resande utan pass. Inrikespass utfärdades enligt Karl XI:s förordning 1685 av länsstyrelserna och överståthållarämbetet samt av magistraten i städerna. Passet, som var tidsbegränsat, redogjorde för syftet med resan och specificerade inom vilka län passet gällde och förbjöd ofta passinnehavaren att "avvika från rätten väg". Reste man i flera län skulle passet dessutom skrivas på hos respektive landskansli. Det var viktigt att hålla reda på sitt pass eftersom de som saknade detsamma kunde gripas för lösdriveri. Skulle det då visa sig att man saknade "laga försvar", det vill säga var arbetslös, kunde man dömas till tvångsarbete. Inrikes pass avskaffades år 1860 men fångförpassningar finns även i senare passjournaler.

Eftersom landskansliernas handlingar sällan är digitaliserade så återfinns kanske de viktigaste och mest lättillgängliga källorna när det gäller resandeforskningen i Justitiekanslersämbetets, numera Justitiekanslerns, arkiv på Riksarkivet och där särskilt i serierna Ellcf, passjournaler och Elllcc, fånglistor. Passjournalerna går inte så långt tillbaka utan börjar i oktober 1812 och går fram till 1847 samt omfattar 96 kapslar, varav en del tyvärr är mögelskadade och därför inte får tas fram. Genealogiska Föreningen fotograferar och registrerar löpande dessa passhandlingar som successivt läggs ut på deras hemsida, tillgängliga för medlemmar.

När det gäller serien fånglistor startar den redan 1750 och går fram till 1906 och här finns uppgifter om så gott som alla häktade personer i Sverige och fram till 1809 givetvis också i Finland. Länsstyrelserna och överståthållarämbetet sände månadsvis in listor över fångar till Justitiekanslern 1750-1770 och 1771-1906 sände hovrätterna in samma listor. För hela perioden 1750-1906 insändes också listor över fästningsfångar av fästningskommendanterna och efter 1839 även av tukthusföreståndarna. Listor från korrektionshus och arbetsinrättningar och senare tvångsarbetsanstalter insändes 1839-1848 av styrelsen för rikets fängelser och arbetsinrättningar och 1849-1906 av fängelsedirektörerna. Från 1842 finns också uppgifter om personal vid kronoarbetsskåren och från 1839 tillkom nya listor från överståthållarämbetet och länsstyrelserna över polisarrestanter och 1839-1878 halvårsvis över bysättningsfångar. Serien upphör 1906 och arkivet omfattar 2614 volymer, så det är inget man går igenom på en kafferast precis, men det är ett fantastiskt hjälpmedel för att komma vidare. Här finner man inte bara namn på häktade personer, man kan även se hur ärendet handläggs. Om det går till rättegång får man veta när och till vilken häradsrätt den anklagade sänds och får på så sätt en direktgång till domböckerna där de anklagade nästan alltid får redogöra för sin levnadshistoria. Om domen överklagas och går vidare till högre instans får man även där datum på utslaget och kan söka vidare i hovrätternas arkiv.

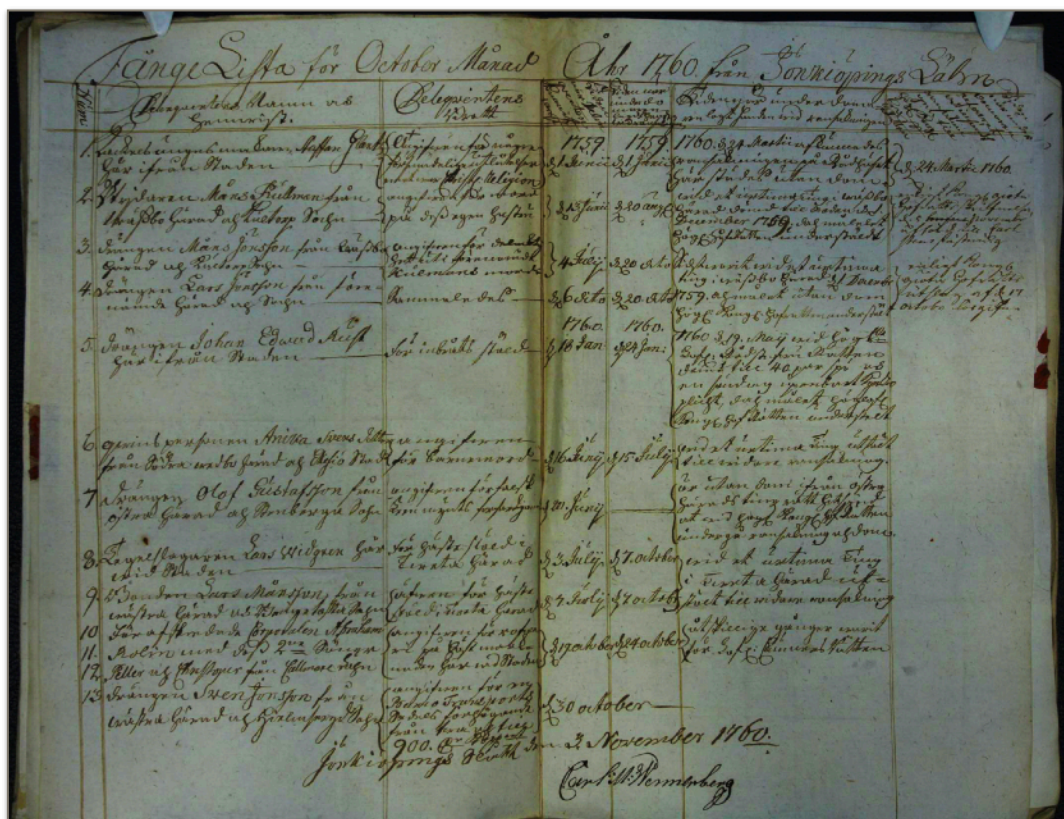
I många fall blir de resande häktade för passlöst kringstrykande och släpps då i regel efter några dagar för att under en viss bestämd tid skaffa sig laga försvar. I sådana fall får man reda på när de förhörs på landskansliet och i landskansliernas arkiv kan man då hitta de så kallade kansliförhören där de häktade får berätta om sig själva. I äldre tider är förhören ofta inte utbrutna till en egen serie utan ligger i landskansliernas allmänna protokollserie och då är det särskilt viktigt att veta datumet. Eftersom de resande reste familjevis så finns ofta även barnen med i fånglistorna vilket i många fall kan bevisa släktskap som annars vore omöjligt att få reda på. Från början är det bara namnen som står i fångrullan men tack vare ingångsmöjligheterna till domböcker och kansliförhör är det ändå lätt att kolla om det är rätt person det handlar om. På 1830-talet blir fånglistorna mer utförliga och både födelseorter och utseende noteras.

Efter 1906 sändes samtliga fångförteckningar i stället till riksdagens justitieombudsman och återfinns i Riksdagens ombudsmän och revisorers arkiv på Riksarkivets avdelning i Arninge samt omfattar 735 volymer och går fram till 1933. Från 1901 finns också Kriminalregistret som ingår i Kriminalvårdsstyrelsens arkiv och förvaras på Riksarkivets avdelning i Arninge. Det är upplagt efter individer med en akt för varje person som förutom uppgifter om alla gånger personen varit häktad, bötfälld eller fängslad också brukar innehålla uppgifter om föräldrarna.

Fånglistor finns också på landskansliernas arkiv men är ojämnt bevarade och kan ha luckor. Fördelen med Justitiekanslerns serie är den omfattar hela landet, har förhållandevis få luckor, och finns på ett och samma ställe. Arkiv Digital har digitaliserat denna serie för åren 1750-1825, det vill säga volymerna 1-618.

Vid genomgång av volymerna 1-271, det vill säga perioden 1750-1800, har jag antecknat sådana som kan tillhöra gruppen resande. Några utförliga uppgifter om personerna finns inte i dessa listor under den här tidsperioden men som jag nämnt ovan de ger en ingång till andra källor, domböcker och förhörsprotokoll, som kan berätta mer. Det urval jag gjort är grundat på bedömningar som kanske inte alltid är korrekta, jag har säkert missat en del och fått med andra som kanske inte alls hör till gruppen men jag hoppas ändå att listan kan tjäna som en bra utgångspunkt för vidare forskningar. **Eftersom det är en lång lista som inte lämpar sig för att ingå i den här tidskriften ger jag nu bara ett kortare exempel på hur den ser ut. Framöver kommer hela materialet att läggas upp på Frantzwagner Sällskapets hemsida så att de som är intresserade och vill ta del av vad jag har antecknat kan ladda ner det därifrån. Jag hoppas att den kan komma till nytta för forskningen om de resande under denna period.**

Bo Lindwall

Övre bilden är Justitiekanslerns lista över fångar i Jönköpings län i oktober månad år 1760

Bilden därunder är ett urklipp från raderna 10-12, som kan vara intressant för vidare forskning

Nedre rutan är texten från bilden
direkt ovan transkriberad av Bo
Lindwall

1	ein Buch Censur des H. Reichs Capitulars	1761	12	ein Buch Censur des H. Reichs Capitulars	1761	12	ein Buch Censur des H. Reichs Capitulars	1761
10	ein Buch Censur des H. Reichs Capitulars	1761	11	ein Buch Censur des H. Reichs Capitulars	1761	12	ein Buch Censur des H. Reichs Capitulars	1761
11	ein Buch Censur des H. Reichs Capitulars	1761	12	ein Buch Censur des H. Reichs Capitulars	1761	12	ein Buch Censur des H. Reichs Capitulars	1761
12	ein Buch Censur des H. Reichs Capitulars	1761	12	ein Buch Censur des H. Reichs Capitulars	1761	12	ein Buch Censur des H. Reichs Capitulars	1761

JK:29

...

JÖNKÖPING

1760 19/10 föravskedade korpralen *Abraham Rolin* med dess 2ne söner *Peter* och *Christopher* från Kalmar län, angivna för röveri på höstmarknaden här vid staden, rannsaking 24/10, åtskilliga gånger varit för kämnärsrätten, kvar 3/1 1761.

Utdrag från Bo Lindwalls sammanställning

JK:1

BOHUS FÄSTNING

1748 13/3 *Daniel Lindqvist*, tjuvnad, dömd av Svea hovrätt till 2 års arbete.

1748 19/5 *Hans Högman* och *Anders Berg*, tjuvnad, dömda av Svea hovrätt till 2 års arbete vardera.

1749 13/8 *Kristian Lund*, tjuvnad, av Göta hovrätt dömd till arbete i behaglig tid.

Häktade

1749 1/11 *Olof Wennerberg*, hästtjuvnad, dömd av Gärdhems tingsrätt i Vara hd.

1749 27/12 *Karl Olsson* och *Katarina Tykelsdotter*, landstrykande, Älvsborgs läns landshövdingeämbete.

1750 13/1 *Anna Maria Persdotter Lindroth*, signeri och vidskepelse, Älvsborgs läns landshövdingeämbete.

KARLSTEN

1740 10/1 *Nils Fahlström*, av Kgl livgardets generallitterationsrätt dömd för stöld.

NYA ÄLVSBERG

1747 i juni ankom från Marstrand *Anders Skövding*, dömd till livstids fängelse för tjuvnad.

1749 i maj ankom från Marstrand *Reinhold Ros*, dömd av Svea hovrätt i all livstid för det han rövade posten.

GÖTEBORG

1749 1/11 styrmanshustrun *Kristina Hägerbäck* för bedrägeri, rannsakingen från kämnärsrätten insänd till rådhusrätten den 10/1 1750.

UPPSALA

1750 28/9 *Kristina Malmberg* som tagit in förgift att sig därmed livet vilja avhända, undergått rannsaking vid Bälinge HR och underställt hovrätten, efter hovrättens dom utstått sitt straff med vatten och bröd och på fri fot ställd i oktober 1750.

KARLSKRONA

1749 18/8 volontären Wetterbergs hustru *Stina Jönsdotter* och volontären Kasper Lindgrens hustru *Maria Karlberg* för tjuveri, rådhusrättens dom över dem av den 13/1 1750 underställd hovrätten.

1749 21/8 pigan *Kajsa Åberg* för delaktighet i samma stöld, lika som ovan.

VÄSTRA OCH ÖSTRA GÖINGE HÄRADS FÄNGELSE

1749 11/4 anställdes rannsaking över avvikta och sedan ertappade soldaten *Lars Faltin* som blivit för häststöld angiven och uti häradsfängelset åter insatt, vid rannsakingen befanns flera personer varit i stölderna delaktiga varom underrättelse skulle inhämtas, i mellantid infördes arrestanten till fästningen.

1749 9/9 undersöktes om soldaten *Ludvig Hurtigs* brott, som på skogen vid Mjällby tagit mat utur en bondes ränsel under det han låg och sov på lasset. Arrestanten blev ej från fästningen avhämtad utan målet till Frosta häradsrätt förvisat.

LANDSKRONA FÄSTNING

1747 25/5 soldaten av Hamiltonska reg *Kristofer Holm*, för tjuvnad och inbrytning dömd av Generalkrigsrätten till 2 års arbete, utsläppt den 25/5 1749.

1748 8/10 soldaten av Prins Gustavs reg *Kristian Hallberg*, för dråp och mordbrand, dömd av Generalkrigsrätten till döden. Avlivad den 27 januari 1749.

1748 11/12 soldaten av Hamiltonska reg *Hans Henrik Cisner*, för kyrkotjuvnad dömd av Göta hovrätt till 3ne års arbete, brutit sig ut ur stockhuset och rymt emellan den 21 och 22 februari 1749.

1748 24/12 soldaten av Hamiltonska reg *Erland Herström*, för tjuvnad och inbrytning, brutit sig ut av stockhuset och rymt emellan den 21 och 22 februari 1749, blev ertappad och inlevererad den 28 februari 1749, avhämtad till Mörap ting den 2/3 1749 att undergå rannsaking, inkom åter den 11/3 1749, avhämtades enligt Göta hovrätts utslag den 29/6 1749 att försändas till Mörap och därstädes utstå sitt straff.

1749 18/11 soldaten av Prins Gustavs reg *Modvig Harlan*, för rymmande, samt tillpraktiserat sig ett Kgl kansli pass på vilket han utskrapat namn och årtal och ditskrivit annat namn och årtal, dömd av Generalkrigsrätten att mista äran, sedan arbeta uti behaglig tid.

KALMAR

1749 3/8 landstrykaren *Peter Petersson Löfdahl*, kvinnfolket *Dorotea Löfdahl* och kvinnfolket *Anna Sofia Jakobsdotter*, för landsstrykande, slapp ut den 28/8 1749.

1749 3/12 soldaten *Valentin Appelgren*, rymning, slapp ut den 23/12 1749.

GÄVLE

1749 18/11 skarprättardrängen *Magnus Skarberg* och dess syster *Maria* fr Medelpad, har därstädes undergått laga rannsaking vid urtima tinget, avvaktar hovrättens utslag.

1749 30/12 tjuvarna *Johan Konstantin* och *Kristofer Björkman* fr Hälsingland och Tuna socken, har därstädes begått tjuvnad, står under rannsaking, dömda i Tuna av urtima tingsrätten till döden, återkom till Gävle den 30/4 1750, inväntar hovrättens beslut.

ÅBO

1750 13/1 kvinnsperson *Lisa Alexandersdotter* fr Nousis, för stölder.

1750 16/1 dragon *Henrik Frimodig* fr Pöytis, för sårsmål på landsvägen.

LIDKÖPING

1749 3/7 tjuven och gardessoldaten *Jonas Appelgren* som för tvegifte med kvinnfolket *Maria* ifrån Gräsmarken äro ävenledes efter höga orders inkommen den 3/7 1749 och undergått rannsaking och dom vid rådhusrätten här i staden, vilken blivit underställd Göta hovrätt som funnit det han med spöslitande avstraffas skall samt sedan till Varbergs fästning fortställas att där i 3 års tid arbeta, och hon *Maria* lösgivas, då hon kvarhållits till och med den 28/1 1750 som redan är vordet verkställt.

1749 4/11 inkom *Hans Henrik Gottskalk* för begången häststöld.

JÖNKÖPING

1749 26/10 *Jöns Wetterman*, angiven för mord som skall vara skett på en besökare uti Skövde stad, därför dömd av särskilda rådhusrätten i Skövde, blev likaledes efter landshövdingeämbetets förpassande från Mariestad uti slottsarresten härstädes anbrakt den 26/10 1749.

HELSINGFORS

1749 5/7 dragon *Hans Berg*, för begångna stölder, dömd av hovrätten 2/8 1749 att i all sin livstid arbeta.

1749 31/8 hantlangaren *Peter Hasselgren*, för inbrott och stöld, dömd 25/5 1749 av Generalkrigsrätten att vid någon fästning här i Finland arbeta i 6 års tid.

1750 14/2 lösa karlen *Fredrik Sjöberg*, för åtskilliga brott, dömd den 14/2 1750 av häradsrätten i Esbo sn att mista livet, underställt hovrätten.

FALUN

1749 25/11 *Anders Ström* och *Israel Noring*, intagna för delaktighet i stöld med tjuven Sundin som suttit på Västerås arrest men nyligen rymt, varandes de till rannsaking utsatt den 31 i (feb?) månad vid rådhusrätten i Hedemora,

JK:2

UPPSALA

1750 21/12 *Peter Söderström* och *Maja Lisa Broman* för kyrkotjuvnad, undergått åtskilliga rannsakingar vid kämnärsrätten här i staden men i brist av svar från Mariestad och Göteborg om dem har inte slut kunnat bringas i saken om dem, underställt rådhusrätten här i staden, den 22 /3 1751 förda till Stockholm att undergå ytterligare rannsaking vid rätterna därstädes.

1751 27/2 *Erik Eriksson Löf*, för edsöre och mordbrand, undergått rannsaking vid ett urtima ting i Hagunda hd, underställt hovrätten, efter hovrättens utslag den 30/4 1751 utförd att undergå sitt straff.

1751 24/5 hustru *Kristina Malmberg* för inbrott och tjuvnad, under rannsaking vid Ulleråkers häradsrätt, underställt hovrätten, efter hovrättens utslag undergått sitt straff och är släppt på fri fot i juni 1751.

1751 25/11 *Henrik Ramström* och dess hustru *Kristina Malmberg* för stöld i Västerås län och här i länet för att hava dränkt sitt eget barn, undergått rannsaking i Västerås län för stölden och skall nu snart undergå rannsaking vid Västlands tingslag för barnet.

MARIEHOLM

1745 15/6 *Erik Johansson Palm* fr Skövde, för stöld av särskilda rådhusrätten i Skövde den 10/7 1749 dömd till 40 par spö och med penningar betala expenser, under hovrätten, står kvar 10/10 1751

1747 12/1 förre fänriken *Gustaf Sundberg* är för delaktighet i rån av Vadsbo HR i Valla dömd den 23/6 1749 att livet sitt mista, under hovrätten.

1747 17/4 *Gabriel Sundberg* är vid Vadsbo HR i Valla dömd den 23/6 1749 för delaktighet i stöld till penningaböter eller i brist därav till spö.

1750 1/7 skarprättaregesällen *Fredrik Johansson* för begånget slagsmål samt olovligt sammanläge och 2ne barns avlande med *Ulrika Siversdotter*, för ovanförde olagligheter.

1750 1/7 reserven *Magnus Siversson*, för begånget slagsmål. Magnus hade tillika med flera sistlidne juletid ifrån fängelset bortrymt och icke förrän nu nyligen (sept 1751) återkommit, är efter ordres uttagen till rannsaking den 20/11 1751, dömd av Valla HR till spöslitande och avstraffad, återkommen den 2/12 1751 och därefter den 4/12 1751 uttagen och till Vänersborg avförd.

ÅBO

1751 26/3 hantlangaren *Mårten Lind* fr Åbo, tagit med våld några persedlar av en bonde, dömd, saken under Generalkrigsrätten, dömd av Generalkrigsrätten till spöslitande, frigiven den 8/7 1751.

LIDKÖPING

1749 3/7 tjuven och gardessoldaten *Jonas Appelgren* som för tvegifte med kvinnfolket *Maria* ifrån Gräsmarken äro ävenledes efter höga orders inkommen den 3/7 1749 och undergått rannsaking och dom vid rådhusrätten här i staden, vilken blivit underställd Göta hovrätt som funnit det han med spöslitande avstraffas skall samt sedan till Varbergs fästning fortställas att där i 3 års tid arbeta, och hon Maria lösgivas, då hon kvarhållits till och med den 28/1 1750 som redan är vordet verkställt.

1749 4/11 inkom *Hans Henrik Gottskalk* för begången häststöld.

Heymowskis tes om resande vs. DNA-forskning

Vi har i tidigare nummer av Drabbrikan noga granskat Adam Heymowskis forskningsresultat om de resandes ursprung som han presenterade i sina avhandlingar år 1955 och 1969. Frågan är vad som skulle hända om man försöker använda sig av forskningsresultat från DNA-forskning för att motbevisa hans teser? Frågan är kontroversiell, men inte oviktig.

Varför det är så viktigt att titta på detta är att de resande genom Heymowskis forskning har förnekats att vara ett romanifolk som kan sättas i en svensk historisk kontext. Jag ska ge ett konkret exempel. När släktforskaren Bo Lindwall, som var en av de första att motbevisa Heymowski, presenterade att han påträffat källor där resande sades ha "ziguenarfärgade" utseenden för Ingvar Svanberg vid multietniskt centrum, fick Lindwall till svar att myndigheterna "såg vad de ville se".¹ Svaret pekar på att Svanberg inte ville ge de nya fynden värde. I en senare skrivna texter poängterade han att anledningen till att så många kallades för "tattare" under 1930-40-talet var att "Den breda massan ville ha ett bottenskikt att se ner på".² Eftersom Svanberg skrivit texter tillsammans med Heymowski ligger det inte långt bort att tänka sig honom som en trogen följare till Heymowskis teorier.

På grund av forskares negligerande av historiska källor förnekas de resande, både som enskilda individer och som grupp, att få känna till sitt faktiska ursprung. Frågan är vad som skulle hända om man i stället eller dessutom tillämpade DNA-forskning? Ämnet har den senaste tiden varit omdebatterat, men enligt min egen uppfattning är DNA-forskning en vetenskap. En vetenskap som är användbar för de resandes frigörelse från paradigmen som har befäst bilden av dem som något annat än genuina romanifolk.

Om man tittar på det samlade autosomala DNA:t ser man tydligt hur nära besläktade många resande är med individer ur andra romska grupper. Men särskilt intressant är om man följer det som heter haplogrupper. En man har ett Y-DNA som följer sitt raka fadersled tillbaka till tidernas begynnelse. Detsamma gäller för kvinnors MtDNA eller mitokondrie-DNA. Detta följer i stället moderslinjen. Att följa dessa haplogrupper bakåt i tiden skapar en tydlig bild av att alla människor på jorden kan kopplas ihop med de tidigaste forskningsrönen på den afrikanska kontinenten. Haplogrupperna visar också exempelvis när i tiden olika folkvandringar har uppstått. Genom DNA-forskningen kan man tyda när i tiden romanifolken kom till Europa och vilka haplogrupper som kan räknas till de romska diaspororna.

Adam Heymowski använde sig av 23 proband eller huvudpersoner, som han kallade resande. Jag ska nu undersöka om dessa kan kopplas genetiskt till de så kallade romska haplogruppernas linjer.

¹ Bo Lindwall. Släktforskarnas årsbok 2005. Sidan 14.

² Ingvar Svanberg och Mattias Tydén. *Tusen år av invandring. En svensk kulturhistoria*. 2005. Sidan 361.

Y-DNA

Den information som redovisas här är från företagen Y-full och Family Tree DNA. Bland resande är först och främst haplogruppen J2 med undergruppen J-Y18404 dominerande. Enligt en stor spansk DNA-studier är just denna haplogrupp en av de så kallade grundarlinjerna.³ I databaserna kan man tydligt se nära matchningarna till andra personer med romsk bakgrund ur samma haplogrupp. Bland de som finns i databasen finner jag flera finska romer från kalegruppen, engelska romanichal, personer med koppling till Ungern, Moldavien och Rumänien. På ett något längre avstånd finns personer med tjetjensk, georgisk och irakisk bakgrund. Spridningen gör att det är svårt att koppla de här grenarna till Indien, men det är samtidigt omöjligt att veta vad som skett genom historien. Kommer rentav dessa Y-linjer från de skytiska folk som enligt historiska källor rekryterades till de indiska krigarkasten? Eller kommer de från de invaderande Ghaznaviderna som tog fångar och slavar från de hinduiska krigarkasten? Kommer dessa Y-linjer ens från Indien? Frågorna är många och nog dessvärre omöjliga att svara på, men vi kan vara säkra på att de är en del av det så kallade romska ursprunget. En del forskare har hävdad att den här Y-linjen ansluter "till den romska gruppen" någon gång under medeltiden, men utan källor som påvisar detta tycker jag att ett sådant antagande blir märkligt. Det förefaller nämligen inte som att det har existerat en romsk grupp då, den uppstod först senare. Ett resultat av sådana villfarelser är exempelvis de komiska kommentarer som jag kunde läsa på Facebook-gruppen DNA-anor. Nämligen att Calle Jularbo härstammar från Turkiet!

En del av de resandeförfäder som bär på haplogruppen J2 har redan nämnts i Karin Bojs och Peter Sjölungs bok *Svenskarna och deras fäder de senaste 11 000 åren*. En av dem är Christopher Jacobsson Frantzwagner som var född i mitten av 1600-talet. Han har många ättlingar inom och utanför Sveriges gränser, men på den raka Y-linjen återfinns de främst med koppling till Skåne och Värmland. Av Heymowskis 23 resande härstammar minst fyra av dem från Frantzwagner, men eventuellt är den korrekta siffran rentav nio personer.

En annan resandeförfader som också han omnämns i Bojs och Sjölungs bok är Peter Nilsson, en man som är stamfader för många resande i mellersta Sverige. Även han var född på 1600-talet och blev bland annat deporterad från Sverige på grund av sin härkomst i början av 1700-talet. Sebastian Casinge har skrivit om Peter Nilsson i tidigare nummer av Drabbrikan. Av Heymowskis 23 resande härstammar 15 från Peter Nilsson.

En tredje resandeförfader som också bar på samma undergrupp av haplogruppen J2 var Johan Kristiansson Reiner. Han var född omkring 1685 och var svärson till Christopher Jacobsson Frantzwagner. Vissa av hans ättlingar bar efternamnen Reiner och Lagerin, senare Laurin, vilka är att betrakta som detsamma som idag förekommer bland sinter i formerna Lagrenne/Lagreine och Reinhardt. Totalt nio av Heymowskis resande härstammar från Johan Kristiansson Reiner.

Utöver dessa här nämnda finns enstaka ättlingar till Karl Gustaf Faltin (född 1812), Reinhold Eriksson Ros (född 1752) och Lorentz Brolin (född 1818) bland Heymowskis resande. Samtliga är bärare av haplogruppen J2.

³ Comas David et. al, *Origins, admixture and founder lineages in European Roma*, i: European Journal of Human Genetics (Macmillan Publishers Limited, 2015)

Lorens Brolin och Calle Jularbo. Båda bärare till den specifika J2- linjen.

En annan haplogrupp som som kan kopplas till en av Heymowskis resande är H1a. Som undergrupp blir benämningen H-PH124 och den är en indisk haplogrupp eller rentav historiskt sett dravidisk. Bland matchningarna till ett test av en resande med denna haplogrupp finner jag finska romer, engelska romanichal, bosniska romer etc. De som bar på denna haplogrupp var av en dansk resandesläkt som kom till Sverige i slutet på 1800-talet och som då gifte in sig i olika resandesläkter från norr till söder. Under 1950-talet betraktade Heymowski släkten som "zigenisk" och det skrevs i Hudiksvallstidningen:

"Endast i ett fall har inslag av zigenare konstaterats - det var inom en dansk cirkusartistfamilj som kom till Sverige för omkring 100 år sedan".⁴

I sin doktorsavhandling år 1969 skriver Heymowski däremot det motsatta. Då föreslår han att denna släkt i fråga kunde vara "Gauner" ⁵, som då enligt honom skulle vara en utstött social grupp. Heymowski gav liksom andra forskare vid den här perioden överhuvudtaget ingen förklaring till vad en "zigenare" egentligen var. Dock är det tydligt att tanken om olika "raser" och "rasblandning" styr resonemanget. Individer och grupper som var främmande i en västeuropeisk kontext verkade passa in på epitetet "zigenare". Därmed förefaller det som om Östeuropa och valakiska romer skulle utgöra måttstock för epitetet "zigenare". I sin tur verkade "zigenar"-begreppet relateras till utseende och att man invandrat från "något främmande land". Med andra ord var begreppet "zigenare" knutet till "zigenarromanik" och exotism.

⁴ Hudiksvallstidningen 1952-10-27

⁵ Adam Heymowski. *Swedish "travellers" and their ancestry* (1969). Sidan 111.

En karta som visar etniska grupper som historiskt rört sig från Kakausus till Indien. Med andra ord kan romanifolks DNA vara mer komplext än vad som läggs fram. Bild från Wikipedia.org.

Mitokondrie-DNA

Även DNA för moderslinjer, så kallat mitokondrie-DNA kan återfinnas bland Heymowskis 23 resande. Totalt 8 av hans proband är besläktade med en haplogrupp som kallas H7a1a. Denna undergrupp förefaller ha sin rot i Västasien eller Mindre asien och har blivit en av de romska mtdna-grupperna. Det visas inte minst på matcherna där man kan tyda Sinti, finska Kale och polska Kalderasha/Lovari. Den sistnämnda matchningen är en känd släkt i Sverige som härstammar från Polen och Ryssland. Den tidigaste registrerade anmodern hos resande, gällande den här haplogruppen, är antagligen Barbara Kristoffersdotter (född ca 1685)⁶. Barbara var hustru till ovan nämnde Johan Reiner, samt dotter till Anna Katrina Maximiliansdotter och Christoffer Jacobsson Frantzwagner, även han ovan nämnd.

Den andra Mtdna-gruppen av moderslinjer som återfinns hos några av Heymowskis matcher är J1b3a som finns hos många romska grupper⁷ är enligt samma spanska studie som tidigare nämndes en kvinnlig grundarlinje. Tyvärr har jag inte kunnat granska matchningarna då jag inte har tillgång till något test men den återfinns hos ättlingar till en Anna Sofia Johansdotter (ca 1712-1782) som levde tillsammans med en Alexander Bergman.⁸ Minst 10 av Heymowskis resande är släkt med denna linje. Enligt företaget Y-Fulls Mtdna-träd finns matchningar till denna undergrupp i Slovakien, Turkiet och Portugal.⁹

Resultat från DNA-forskning visar att Heymowskis tes om de resandes ursprung faller likt ett korthus om sådan tillämpas. Inte minst styrker DNA-forskningen de resultat som pappersforskningen visar och som tidigare har redovisats här i Drabbrikan. Så kontentan är att trots att DNA-forskningen förkastas av vissa, såsom en del akademiker och forskare, kan man ändå vara säker på att DNA:t visar de faktiska förhållanden kring de resandes ursprung. Eller som vissa kanske skulle uttrycka det – "DNA ljuger inte".

Arvid Bergman

⁶ Bo Lindwall. Släktforskarnas årsbok 2003. *Syskonen Faltins härstamning*. Sidan 97.

⁷ Malyarchuk, B.A., Grzybowski, T., Derenko, M.V., Czarny, J., Miścicka-Sliwka, D. (2006), s. 195-206).

⁸ Margareta Edqvist och Arvid Bergman. Släkt och Hävd 2020:3-4. *En resandefamilj med afrikanskt påbrå*. Sidan 110. Mycket om denna familj är framtaget av Sebastian Casinge.

⁹ <https://www.yfull.com/mtree/J/>

Vad är romanispråket?

Ett intressant romani-fynd i Sundts arkiv

På Oslo universitetsbibliotek fins ett större antal lådor med brev och anteckningar efter den norske prästen Eilert Sundt. I mitten av 1800-talet skrev han en rad böcker som både handlade om romanifolk och andra människor, som hade en liknande livsföring som romanifolk, i Norge. Hans intresse väcktes när han stod och läste ur katekesen för en grupp fångar på tukthuset i Oslo. I mörket blänkte något till och när han tittade närmre såg han att det var ögonen på en man. Men sina korpsvarta ögon, sitt svarta hår och sin väldigt mörk hy syntes han knappt i mörkret. Sundt fick intresse för mannen och skriver att de blev goda vänner. Genom mannen fick han veta saker om denna annorlunda mans folk, romanifolket. Sundt började att göra olika slags efterforskningar kring detta folkslag. Detta innefattade ett insamlande av muntliga berättelser om händelser, sedvänjor, traditioner, tabun och deras hemliga språk, romani. Genom sina efterforskningar och publikationer fick Sundt kontakt med personer som delade hans intresse. En av dem var en svensk man. Närmare bestämt en gotlänning som hette Carl Säve.

Kai-Samuel Vigart är en norsk arkivforskare som själv är resande. I våras delade han en upptäckt på sin facebook-sida. Det var två teckningar och en text på romani. Texten tyckte jag mig genast känna igen från Sundts *Beretninger om Fantefolket* (1852?), men bilderna hade jag aldrig sett. Uppenbarligen hörde de samman och när jag kontaktade Kai-Samuel hade han vänligheten att berätta mer om hur han hittade fyndet. Allt låg samman med några brev från Carl Säve. De övriga breven innehåller diskussioner mellan Säve och Sundt. Centralt är både romani och andra så kallade hemliga språk, samt de människor som talade språken. Förutom fyndet jag här ska titta närmre på fanns det bland annat texten *Den döende zigenar-kungens tal till sin son*, som publicerades i romanen *Hat och Kärlek* 1840. Även denna är väldigt intressant, så den kommer jag säkerligen att återkomma till vid ett annat tillfälle. Men nu till teckningarna och romanitexten!

Nana! dova grekko baro,
Penene, penene kamli föyki,
Kalo
Asfja vi stralo.
Hou! dean kjurodine,
Rankano- dado !

Foto: Kai-Samuel Vigardt

Av flera anledningar är teckningarna i sig fantastiska. De har en detaljrikedom som nog faktiskt saknar motstycke när det kommer till skildringar av romanifolk i Norden. Teckningarna föreställer en fejd som görs upp mellan två män. Detta enligt uråldriga traditioner där kampen avgörs med kniv och en för romanifolk typisk piska – romano bokko. Bara kring piskan i finns det otaliga historiska dokument som vittnar om denna var något unikt för romanifolk. Bland allmogebefolkningen existerade den inte. Sundt skriver i sin *Beretninger*

om *Fantefolket* att romanifolkets pojkar sedan barnsben tränade, dagarna i ända, med korta käppar. Det tillsynes ofarliga piskhandtaget, med sin mässingsbeklädda knapp i ena änden, var i händerna på en man ett livsfarligt vapen. Den första bilden visar fejdens tidiga skede, när männen har påbörjat sin envig. Kanske har de stött på varandra av en händelse och det har uppstått en konflikt som ska lösas på plats. Kanske är det en gammal oförrätt som ska redas ut? Oavsett involverar det både männen och deras hustrur. Ja, till och med deras hundar delta. I bakgrunden drar kvinnorna varandra i håret medan den ena av dem bär ett spätt barn i ett bylte på ryggen. Ett större, men ändå ganska litet, barn står vid sidan och bevittnar händelsen. Både att kvinnor gav sig på varandra på detta sätt och att bära barn i bylten utpekats i historiska dokument som något ganska typiskt för romanifolk. Varken männen eller kvinnornas kläde verkar i övrigt skilja dem från mängden. Den ena mannens höga hatt och rock leder snarare tankarna till tidens borgerliga mode än till traditionell klädedräkt, vad sådan nu kunde vara för romanifolk i Norge vid 1800-talets mitt.

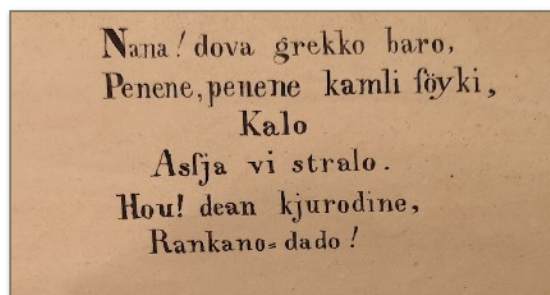

Sundt skrev om en händelse som denna i sin *Beretninger om Fantefolket* och om det är han själv som illustrerade händelse-förloppet genom dessa teckningar vet vi inte. Teckningarna är dessvärre osignerade.

I bild nr 2 ligger mannen i den höga hatten på rygg på marken. Hatt och vapen har han tappat. Piskskaftet är brutet på mitten. Över honom ligger hans fiende på knä med sin kniv i högsta hugg. De båda kvinnorna försöker hindra honom från att dräpa sin fallne fiende. Den segrande mannens hund håller fast den fallne mannen med ett rejält bitt i hans arm. Barnet står stilla vid sidan, liksom väntande på att kampen ska vara slut. I handen håller han en flaska. Förmodligen en brännvinsflaska.

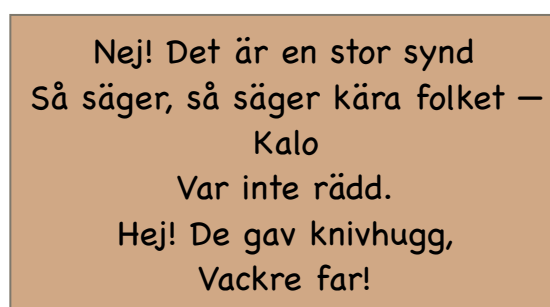

Om kampen som del av romanokulturen kan ni läsa mer om i Drabbrikan nr 14.

Till bilderna hör texten ovan. Det finns ganska mycket om texten trots att den är så kort. Varför? Jo, dels är vissa ord intressanta eftersom de varken finns upptecknade i Norge eller Sverige. Idag används de inte, eller åtminstone inte längre, i svensk romani. Förmodligen inte heller i norska romani. I vart fall inte vad jag har kunnat utröna. Ortografin, alltså sättet att stava, är norskt. Tj-ljudet är skrivet med kj-, vilket betyder att det är en norskspråkig person som skrivit texten. Eventuellt Sundt själv. Till formen verkar texten vara någon slags påhejande, uppmanande och avvärjande ramsa. Kanske en som sades under själva striden. Med hänsyn till eventuella missuppfattningar hos den som skrivit texter måste jag väga in att någon bokstav vara fel. Exempelvis fjärde radens - vi - skulle lika gärna kunna vara ni eller schi/tchi. Den tredje bokstaven i första ordet på fjärde raden bör vara ett dubbelt sj-ljud – *asch'scha*. Varför det skrivits så är i sig inte så konstigt. Jag har hört mer än en norsk resande säga *ascha* (vara, är) på detta sätt.

Först en genomgång av texten. Nana borde kanske vara nane eller nani (nej, inte). Ordet *Penene* är en grammatisk böjning av ordet penna (säga) som hör till en flekterande form av romani och betyder 'säger' i plural. Ordet *föyki* (folk) förekommer i både finsk (*folki*), brittisk (*foki*) och sinti-romani (*folka*), men har mig veterligen aldrig upptecknats i varken Sverige eller Norge. Däremot visar formen tydligt påverkan från norskan då o-ljudet har blivit ett ö-ljud. Frasen *Ascha vi stralo* är klurig. Sannolikt är *vi* en misstolkning av *ni* eller *tchi* som båda betyder 'inte' på olika varieteter. Ordet *stralo* är svårast i sammanhanget. Det ska uppenbart tolkas som 'rädd' eller 'feg'. På svensk romani säger de flesta jag träffat *trasch* (rädd) och *traschalo* (räddhågsen/feg). Ordet *trasch* finns i alla historiskt västeuropeiska romanivarieteter, men formen *stralo* pekar mot den ryska romanins *strachalo*. Detta är i sig spännande. *Hou! Dean kjurodine* är ett utrop likt 'Hej!' följt av antingen konstaterandet 'de gav knivhugg' eller 'knivhugg gavs av dem'. Allt avslutas med orden 'Vackre far'.

Texten ovan är en fri tolkning av texten såsom den är skriven. Oavsett hur den kan tolkas språkligt så talar bilderna sitt språk. Texten tillsammans med teckningarna är unika och vittnar om en förgången tid. Utifrån materialet kan jag konstatera att samtidigt som romanin bär drag från flera andra varieteter kan jag placeras språket ganska precis i mitten av dem.

Jon Pettersson

Frantzwagner Sällskapet

Om oss

Vi stiftades 2013 i Helsingborg av ättlingar till Peter Frantzwagner/Frenswegener, som invandrade till Sverige via Danmark och Skåne under slutet på 1600-talet. Många av dagens resande, eller romanifolk, är på något sätt ättling till Frantzwagner och hans närmsta familj.

Vi verkar för att vi resande, såsom egen grupp inom den nationella minoriteten romer, ska ges möjlighet att åtnjuta våra språkliga och kulturella rättigheter. Rättigheter som vi har genom Europarådets ramkonvention om skydd för minoriteter, den Europeiska stadgan om landsdels- och minoritetsspråk samt den nationella minoritetslagstiftningen.

Vi verkar för att bevara och revitalisera det språkliga och kulturella arvet från våra förfäder.

Vi verkar för att bevara och sprida en nyanserad och rättvisande bild av vår historia.

Vi verkar för allas lika värde och mot diskriminering.

www.frantzwagner.org

Följ oss på Facebook! - [Facebook.com/frantzwagnerkettanepa](https://www.facebook.com/frantzwagnerkettanepa)

Vi är en öppen organisation och vi har två former av medlemskap. Som ordinarie medlem innehar man rösträtt och är samtidigt förpliktad att delta i organisationens verksamhet aktivt, i enlighet med våra stadgar. Ansökan om ordinarie medlemskap skickas till info@frantzwagner.org tillsammans med referenser samt en förklaring i på vilket sätt man kan verka inom organisationens verksamhet. Styrelsen behandlar ansökan och beslutar ensam om vem som antas såsom ordinarie medlem. För ordinarie medlem erfordras personuppgifter samt e-postadress. Uppgifterna behandlas enligt PUL. Medlemsavgift för ordinarie medlem är 100 kr per person och år. BG: 278-9972

Som stödmedlem saknar man förpliktelser att delta inom organisationens verksamhet, såväl som rösträtt. Ett stödmedlemskap kostar 100 kr per person, eller 200 kr per familj, och år. För stödmedlem behövs endast namn och e-postadress, för utskick per e-post. BG: 278-9972